

Yeni Belgeler Işığında CHP-Devlet Kaynaşması Üzerine Notlar

Cemil Koçak

CHP-devlet kaynaşmasının 1936 yılında gerçekleştiğini biliyoruz. Bununla ilgili belgeleri daha önce yayımlama fırsatı bulmuştum.¹ Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi'nde bulunan başkaca belgeler, bu tarihten önceki ve sonraki gelişmeler konusunda da bilgiler vermeye devam etmektedir. Bu yazıda bu belgelerden söz edeceğim.

Elimizde bulunan belgeler, CHP'nin merkezde ve taşrada parti yöneticilerinin mülki idare amirleriyle kuracağı ilişkileri belirli bazı sabit kurallara bağlamaya çalışan talimatname taslaklarına ilişkin olup, değişik tarihli çeşitli taslak metinlerden oluşmakta ve söz konusu taslak metinlere ilişkin bir anlamda bürokrasinin sözcüsü sayılabilecek olan bakanlıkların görüş, öneri ve değerlendirmeleriyle nihayet CHP Genel Sekreterliği'nin karşı görüşlerini ve yanıtlarını kapsamaktadır.

Parti-devlet kaynaşmasına yönelik olarak CHP'nin merkezde bakanlıklarla ve merkezde ve taşrada parti yöneticileriyle mülki idare amirleri arasında kurulmasını beklediği ve öngördüğü ilişkiler, pek çoğunun üzerinde tarih bulunmayan bu belgelerde açığa

çıkılmaktadır. Her ne kadar pek çok belgede tarih bulunmuyorsa da, belgelerin içeriğinden ve zaman zaman da metinlerde parti tüzüğüne yapılan atıflardan hareketle, en azından metinlerin hangi tarihten sonra kaleme alındığını belirtmek mümkündür.

Bu şekilde kronolojik bir sıralamayı başardığımı sanıyorum. Elimizde bulunan ilk taslak metin 1931 yılından erken olamaz; sonuncu metin ise, muhtemelen 1941 yılının hemen öncesine aittir. İki taslak talimatnamenin üzerinde de Haziran ve Temmuz 1933 tarihleri bulunmaktadır. Üç taslak metin ise muhtemelen 1939 yılına ya da sonrasına aittir. Konuyla ilgili olarak CHP Genel Sekreterliği ile bakanlıklar arasındaki yazışmalar ise, üzerlerinde tarih bulunduğundan, kesin olarak 1941 yılının hemen başına denk gelmektedir. Ancak elimizde konuyla ilgili kesinleşmiş ve resmi olarak onaylanmış bir talimatname bulunmamaktadır.

Bu yazıda, farklı yaklaşımları ve görüşleri buluşturmaya çalışan değişik ve çeşitli metinlerden, formülasyonlardan, metinlere yönelik görüş, eleştiri ve değerlendirmelerden ve nihayet bunlara verilen yanıtlardan hareketle, CHP'nin parti-devlet bütünleşmesine yönelik zihniyetinin anatomisini çıkarmak amacındayım.

Niyetim, parti-devlet ilişkisinde önce parti içindeki farklı yaklaşımlardan ve daha sonra da partiyle devlet arasındaki görüş ayrılıklarından yola çıkarak, partinin nasıl da devlet teşkilatının bir alt basamağı olarak algılandığını bir kez daha vurgulamaya çalışmaktır. Bu meyanda partinin de kendi varlığını diriltmeye çalışan tutumunu gözden uzak tutmamak gerektiğini hatırlatacağım.

Parti, devletten önce değil, fakat sonra gelen; devlet katında eşitliği kabul edilmeyen, devlet teşkilatı ve bürokrasi tarafından hiyerarşik olarak aşağı kademe de görülen bir organdı. Parti, devletin gözünde kendisine ayak bağı olmaması gereken, fakat kendisinden her zaman ve her bakımdan sorgusuz sualsiz yararlanılabilecek bir örgüttü. Bu örgüt, devlet teşkilatı ve bürokrasi ile rekabet içinde olmamalı; aksine onun hizmetinde ve emrinde olmalıydı. Ve hep de öyle kalmalıydı!

Buna karşılık, partinin bürokrasi karşısında kendisini göstermeye çalıştığı her aşamada devlet duvarının bütün haşmetiyle kar-

şısına dikildiğini görebiliyoruz. Devlet, partiyi kendisini denetleyebilecek ya da ona yol gösterebilecek eşiti olarak görmek istemiyordu. Bundan kaçınıyor ve bu yöndeki bütün çabaları ve atılımları kırarak sert bir savunma içine giriyordu. Nerede kaldı ki, başkaca tek-parti rejimlerinde örneklerini gördüğümüz üzere, partinin önderlik rolünü kabul etsin!

Partiye gelince; CHP Genel Sekreterliği, aksine, partinin inisiyatifini, denetim ve belki de müdahale gücünü bir adım olsun genişletmek için çaba harcıyordu. Bu anlaşmazlığı, çatışmayı ve uzlaşma arayışlarını değişik metinlerde yer alan çeşitli formülasyonlarda görebiliyoruz.

Aşağıda art arda göreceğimiz ve ilk bakışta hayli karmaşık bulunabileceğinden endişe duyduğum metinlerin partinin yetkili kurullarında onaylanıp onaylanmadığını söyleyebilecek durumda değilim; çünkü bu konuda herhangi bir ipucuna rastlayamadım. Fakat resmi onaydan geçmemiş olsa da, parti-devlet ilişkisini (bir anlamda yeniden) düzenlemeye yönelik parti tasarrufları ile karmaşık metin formülasyonlarından hareketle gerek partinin ve gerekse bürokrasinin zihnini okumak mümkündür ve yazının esas amacı da, bu zihin okumasını gerçekleştirmekten ibarettir.

1931 Yılında ya da Sonrasında Kaleme Alınmış Eksik Bir Talimatname Taslağı

Elimizde bulunan (ilk) taslak metin² maalesef eksiktir; içeriğinden aslında daha önce hazırlanmış bir talimatname taslağı olduğu açıkça anlaşılmaktadır; fakat bu taslak elimizde bulunmamaktadır. Elimizde bulunan metin ise, bu esas taslak üzerinde yapılan bazı düzeltmelerden ve düzenlemelerden ibarettir. Son derece kısa olup, bütün düzeltmeleri ve düzenlemeleri de kapsamamaktadır. Yalnızca 4 ilâ 12. maddeleri içermekte olup, bazen aynı maddeler için farklı formülasyonların kaleme alındığı dikkate alınırca, taslak talimatname üzerinde yapılması gereken değişiklikleri ve düzenlemeleri farklı formüller altında sunmaktadır. Metnin içeriğinde yer alan bilgiler 10 Mayıs 1931 tarihinde başlayan CHP üçüncü kurultayından son-

ra hazırlandığını açıkça göstermektedir; çünkü, aşağıda görüleceği gibi, metinde bu kurultayda kabul edilen tüzüğe atıfta bulunulmaktadır. Üzerinde herhangi bir tarih bulunmadığından metnin ne zaman kaleme alındığını kesin olarak belirtmek mümkün değildir.

Belli ki talimatnamenin amacı; partinin devletle, yani taşrada parti yöneticilerinin mülki idare amirleriyle kuracağı ilişkileri belirli kurallara bağlamaktır. Bunun için ayrıntılı bir metin hazırlandığı bellidir. Ancak kaçınılmaz olarak sadece elimizde bulunan eksik metinde yer alan kuralları gözden geçirebileceğiz. Metinde il, kaza ve nahiyelerde ilişkinin nasıl kurulacağına ilişkin kurallara yer verilmişti.

İllerde temas, “fırka hükümetinin valisi” ile parti başkanı arasında mümkündür. Ancak “bu temasların daha ziyade konuşma ile yapılması tercih olunur”du. “İşlerin ehemmiyetine göre, temas için vali ile reis her zaman buluşabilirler”di. Ancak “konuşma zamanlarının ve yerinin vali ile reis arasında evvelden kararlaştırılması ve zamanlarının belli olması maksadı kolaylaştırır”dı. Diğer yandan, yine aynı kural için alternatif bir formül daha önerilmişti; buna göre, “hükümetin muhtelif devairine ait işler için hükümetle temas, fırka hükümetinin valisi ile fırkanın oradaki reisi arasında olur”du. Yine temasın “konuşma ile yapılması tercih olunur”du. Ama bu formülasyon daha kısaydı ve bu kadardı; konuşma zamanlarına ve yerine ilişkin öneriden tamamen vazgeçilmişti.

“Fırka hükümetinin valisi” tanımını dahi başlı başına önem taşımaktadır: Nihayet valiler devletin valisi olmaktan öteye, belki de daha da önemlisi partinin valisi sıfatını da taşımaktaydı. Zaten bu nedenle olsa gerek partiyle doğrudan temas edebilmeleri olağan görülüyordu. İkinci formülasyonda ise, “hükümetin muhtelif devairine ait işler için hükümetle temas”tan söz ediliyordu; bu formülasyonda parti yöneticileri, hükümetin her türlü işinde onunla temas kurabilmek için mülki idare amirleriyle görüşme yetkisine sahip olacaklardı. Bu formülün özel bir önemi vardı; çünkü ilk formülasyonda parti yöneticilerinin valilerle görüşme konuları net değildi. Herhangi bir açıklıktan yoksundu. Sadece partiye ait olan işleri mi görüşmeye yetkiliydiler; yoksa hükümet işlerini de konuşabilir-

ler miydi, burası açık değildi. Bu kez yeni önerilen formülasyonda konuya bir hayli açıklık getiriliyordu. Fakat sadece açıklık getirilmekle kalınmıyordu. Bir adım daha atarsak, parti yöneticilerine hükümet işleri vesilesiyle, bu işlerin ortaya çıkaracağı muhtemel meseleler hakkında da yine valilerle görüşme yetkisi tanınıyordu ki, böylece parti yöneticilerinin devletin işlerine müdahale hakkı doğuyordu. Oysa ilk formülasyonda bu denli açıklık olmadığı gibi; aksine, parti yöneticilerinin hükümet işlerine müdahale imkânının da ellerinden alınmış olduğu ileri sürülebilirdi. Kısaca; ilk önerilen formülasyon hayli boşlukta kalmışken; ikinci formülasyonda, tam aksine, parti yöneticilerine münhasıran hükümet işleriyle ilgili olarak valilerle görüşme yetkisi tanınmış oluyordu. Bir başka yorumla, bu ifade parti işlerinin söz konusu temasların tamamen dışında tutulduğu şeklinde de değerlendirilebilirdi. Elbette bu hayli mübalağalı bir değerlendirme olurdu; nitekim aşağıda temas konularına sıra gelince, bu türden bir yorumun gerçekçi olmadığını çok açık bir şekilde görme fırsatımız olacak.

Partiyle devletin temasının daha ziyade en üst seviyede kalması ve resmi yazışmalarla değil de, şifahen yapılması tercih edilmişti. Böylece anlaşılan meselelerin resmi yazışma boyutu kazanmasının önüne geçilmek isteniyordu. Daha alt düzeydeki bürokrasi ile doğrudan muhatap olunmaması için de önlem alınmış gibiydi. Bu şekilde temaslar bir anlamda gayri resmi düzeyde kalabilecekti.

Metinde illerde temas esasları da şöyle sıralanmıştı: “Kaza kongre dileklerinden vilayete bildirilmiş olanlarla vilayet kongresi dileklerinden hususi idare ile belediyeye ait olanları, mahallini alacak kadar edip ancak umumi menfaate taalluk eden günlük işlere dair dilekler ve şikâyetler.” Bu ifade, hükümet işleriyle ilgili olarak parti yöneticilerinin valiler nezdindeki müdahale alanını tanımlamakla kalmamakta; fakat aynı zamanda partiye dilek ve şikâyetlerinin takipçisi olmasına da imkân vermektedir. Diğer yandan da, “memurlar hakkındaki şikâyetleri fırka reisi valiye etrafıca ve delilleriyle bildirir” di; “bu şikâyetler ile her türlü neticeleri üzerinde teşhir ve nümayiş sayılacak tarzda hiçbir yerde hiçbir vesile ile bir şey konuşulamaz ve söylenmez” di.

Anlaşılan memurlara ilişkin şikâyetlerin halk arasında dedikodu tarzında ağızdan ağza dolaşması ya da dolaştırılması engellenmek isteniyordu. Memurların korunma altına alındığı bellidir. Memurlar hakkında şikâyet pek de öyle kabul edilebilecek bir tutum değildi anlaşılan. Makbul de sayılamazdı. Şikâyetin kendisi gibi, şikâyetten olumlu bir sonuç alınamaması halinde de bunun yeni bir şikâyet konusu olmaması gerekiyordu. Partililer, ne olursa olsun, kol kırılır yen içinde kalır misali, halk arasında girişimlerinin nedenleri ve sonuçları hakkında ileri geri konuşmamaları konusunda uyarılmıştı.

Temas konuları kesinlikle sadece bunlarla sınırlı değildi; 1931 tarihli tüzüğün 128. maddesi uyarınca partililere özel ilgi gösterilmesi,³ bütün seçim işlerinin ve seçim yoklama talimatnamesinin uygulanması, Halkevleri ile spor işleri ve yerel bütün dernek ve kuruluşlarla ilgili işler ile parti genel sekreterinin parti teşkilatına tebliğ ettiği esasların hükümete taalluk eden kısımları temas konuları arasında yer almıştı. Bu kez CHP üyelerinin bir şekilde korunup kollanmasının sağlanması için valilerin yardımcı olması gündeme geliyordu. Seçim işlerinin ve partiyi ilgilendirmesi gereken seçim yoklamasının valilerle temas konuları arasına sokulması, aslında bu defa da parti karşısında valilere sunulmuş devasa bir müdahale imkânıydı. Öte yandan, valilerin seçime doğrudan müdahalesine de imkân tanınmış oluyordu. Bu, CHP açısından kaçınılması gereken bir nokta değil; aksine, arzu ve tercih edilen bir formüldü. Partiye bağ(ım)lı olan Halkevleri için olsun, tıpkı çok kez yine partiye bağlı spor kulüpleri ve dernekler için de valiyle temas, aslında devlet gücünün bu alanda desteğinin sağlanmasına yönelik çabayı ortaya koymaktadır. Diğer yandan, CHP Genel Sekreterliği'nin hükümet işleriyle ilgili olarak parti teşkilatına ilettiği genelgeler vesilesiyle parti yöneticilerinin valilerle görüşmelerinin önü açılmak isteniyordu. Sonuç olarak; parti yöneticilerinin hükümet işleri için valilere müracaatı ne kadar mümkünse, valilerin de parti işlerine karışmaları o kadar mümkündü. Galiba denge kurulmak istenmişti. Ama hangi formülün kabul edileceğine bağlı olarak, denge her an değişebilirdi.

Ayrıca, illerdeki temas esasları gereğince; “her türlü siyasi vaziyet ve teşekküllerden, siyasi cürümlerden, konferans ve miting gibi toplantılardan, yeni fırka kurulması ve mevcut fırkaların kalkması, her türlü neşriyat vasıtalarının kurulması ve kapatılması gibi işlerden karşılıklı malumat verilir” di.

Bu hüküm bize partiyle idare cihazı arasındaki bilgi paylaşımına ilişkin bazı ipuçları da vermektedir. Serbest Cumhuriyet Fırkası’nın (SCF) kapanmasından hemen sonra bu yönde hükümler konulması dönemin siyasi atmosferini de olduğu gibi yansıtmaktadır. Hatırlanmalıdır ki, SCF’nin kurucu üyelerine yönelik fişlemelerde de aynı yöntem izlenmişti. Yine bu sıradaki yerel seçimlerde mülki idare amirleriyle parti yöneticileri arasındaki yakın işbirliği ayyuka çıkmıştı.⁴ Nitekim bu formülasyonda yer alan siyasi mevzuların illerdeki parti yöneticileriyle valiler arasında serbestçe görüşülebilmesi dahi, daha bu sırada partinin devletle olan yakın bağını gözler önüne sermektedir. Parti yönetimi de bu durumdan rahatsızlık duymadığı gibi, aksine hazırladığı talimatnameyle bu fiili ilişkiyi meşru hale getirmeye çalışmaktadır. “Mevcut fırkaların kalkması” tanımıyla da elbette tam bu sırada SCF’ye atıfta bulunmaktadır. “Her tür neşriyat vasıtalarının kurulması ve kapatılması” tabiriyle de aynı şekilde basın hayatına yönelik müdahale talepleri dile getirilmektedir. Bütün bunlar dönemin genel siyasi eğilimleriyle de tamamen örtüşmektedir.

Kazalarda ve nahiyelerde ise, temas “fırka hükümetinin kaymakamı ya da nahiyeye müdürü” ile parti başkanı arasında gerçekleşecekti ve “zaruret olmadıkça temas söz ile yapılır”dı. Bunun yanı sıra; “karşılıklı not alınarak işler hallolunur; temas yeri ve zamanı hakkında vilayetlerdeki usul caridir” hükmü de metinde yer almıştı. Aynı uygulamanın daha küçük yöreler için de geçerlik kazanmasına çalışıldığı anlaşılmaktadır: Anlaşılan sadece valiler değil, fakat kaymakamlar ve nahiyeye müdürleri de “fırka hükümeti”ne aittiler. Ama daha küçük yörelerde “not alma” usulü düşünülmüştü. Bununla tam olarak neyin amaçlandığını söylemek kolay değildir. Yine de resmi yazışmadan kaçınıldığını çıkarmak mümkündür.

Hazırlanan taslağa göre, “fırkayı alakalandıran bütün işlerde fırka ve hükümet teşkilatının fikir ve işbirliği yapmaları ve mümkün olduğu kadar yukarı makamlara müracaata hacet bırakmadan uyuşmaları esastı.” Anlaşılan yukarı kademelerin sık sık meselelerle ve anlaşmazlıklarla rahatsız edilmemeleri isteniyordu. Fakat eğer bu mümkün olamazsa meselenin çözüm yolu da gösterilmişti: “Fakat azami gayrete rağmen uyuşulamazsa, aşağıda gösterilen derecelere göre, mevzubahis meselenin halli için etraflı izahat vererek yukarı makama müracaat” edilecekti. “Bu takdirde alınacak cevap meselenin kat’i hal şekli” olacaktı. Diğer yandan da, “bilhassa ehemmiyetle göz önünde tutulmak lazım” gelen bir mesele daha vardı; “uyuşulmayan nokta ne olursa olsun, uyuşma mevkiinde olanların dışına çıkıp yayılmasına meydan verilme”yecekti; “netice neye varırsa varsın, iki taraftan hiçbiri için şahsi kırgınlık yapmaz”dı.

Bu şekilde devletle parti arasında çıkabilecek anlaşmazlık konularının uzlaşmayla sonuçlanması için gereken bütün önlemlerin alınmasına çalışıldığı açıkça görülmektedir. Alt kademelerin uzlaşmadığı meselelerde üst makamlar kesin karar merciiydiler; ayrıca anlaşmazlıkların çevreye yayılmaması da gerekiyordu. Anlaşılan bu husus çok önemliydi; çünkü her defasında durup durup bu noktaya dikkat çekilmektedir. CHP ile devlet arasında bir anlaşmazlık olduğuna yönelik her türlü haberin muhtemelen partinin itibarına yönelik dedikoduya yol açacağından endişe duyuluyordu. Diğer yandan, devlete ilişkin bir şikâyetin sonuçsuz kalmasına yönelik yeni bir şikâyetin de önü alınmak istenmişti. Kol kırılacak yen içinde kalacaktı; üstelik bütün bu süreçten sonra hiç kimsenin bunu şahsi bir mesele haline getirip kırgınlık konusu yapmaması da gerekiyordu. Bütün bu siyasal ve sosyal süreçlerin talimatnameyle zapturapt altına alınabileceğini ummak ve düşünmek de ayrıca parti yönetiminin naifliğine mi işaret etmektedir diye sormadan edemiyorum.

Fakat taslakta aynı hüküm için bir başka formül daha önerilmişti; bu kez küçük bir ifade değişikliğiyle aslında çok önemli bir farklılık yaratılmıştı: “Fırkayı veya hükümeti alakalandıran bütün

işlerde fırka veya hükümet reislerinin fikir birliği ile hareket etmeleri ve mümkün olduğu kadar yukarı makamlara müracaata hacet bırakmadan anlaşmaları esastır.”

Formülasyon bundan sonra aynen yukarıdaki gibi devam ediyordu. Burada yapılan değişiklikle aslında önemli bir adım atılmıştı. Çünkü, ilk formülasyonda mesele sadece parti işleriyle sınırlıydı. Yani valiler, parti işlerinde parti yöneticileriyle eşit konuma getirilmişti. Parti, kendi işlerini valilerle anlaşarak çözmek zorundaydı. Bu kez yapılan değişiklikle işin içine “hükümet”in de katılması, partiyle devleti bir anlamda eşitlemiş oluyordu. Bu formülasyonla artık partili yöneticiler de devlet işlerinde valilerle eşit şekilde görüşme imkânı bulabileceklerdi. Bu bakımdan bu son noktayı vurgulamak gerekir. Parti-devlet bütünleşmesinde meselenin can alıcı noktası da zaten hep burası olacaktır: Eşitlik olacak mı, olmayacak mı meselesi.

Taslak, değişik makamlar arasındaki anlaşmazlık ihtimallerine karşı gereken mekanizmaları kurmaya çalışıyordu. Buna göre; Parti Genel Sekreterliği ile bakanlar arasındaki anlaşmazlıklar CHP Umumi Reislik Divanı'nca⁵ çözülecekti. Bu, pratikte şu anlama geliyordu: Cumhurbaşkanı ve CHP Değişmez Genel Başkanı Atatürk'ün, Başbakan ve CHP Değişmez Genel Başkan Vekili İnönü'nün ve nihayet Genel Sekreter Recep Peker'in oluşturduğu bir komite, bu alanda ortaya çıkabilecek anlaşmazlıkların çözüleceği nihai merci olarak saptanmıştı. Taslakta aynı konuda bir başka formülasyon daha önerilmişti; buna göre, genel sekreterlik ile bakanlar arasında “fırkanın dahili işleri veya hükümet işlerinden” dolayı ortaya çıkabilecek anlaşmazlıklarda yine aynı merci son kararı vermeye yetkili kılınmıştı. Burada karşımıza bambaşka bir alan açılmaktadır: Bu kez genel sekreterlik ile bakanlar arasında da çıkabilecek anlaşmazlıklardan söz edilmektedir. Dolayısıyla genel sekreterin doğrudan bakanlarla görüşmelerde bulunmasının önü açılıyordu. Ne var ki, anlaşmazlıkların çözüm yeri, yine aynıydı. Bu aşamada da Atatürk, İnönü ve Peker, devletle parti arasında çıkabilecek her türlü anlaşmazlığın çözüm ve karar merciini oluşturuyordu.

Elimizde bulunan taslak metinde yer alan son hüküm, taşrada meydana gelebilecek anlaşmazlıklara ilişkin çözüm yoluna ilişkindir. Buna göre; “fırka hükümetinin valisi ile fırka reisi arasında gerek prensip, gerek tatbik noktasından anlaşamamazlık ve uyuşulamamazlık olursa, fırka reisi karşılıklı samimiyet ve hüsnü niyetle şahsen vali nezdinde ihtilafın halli için çalışır. Gene bir çare bulunamazsa, anlaşamamazlığı yukarı makama aksettirmeden evvel bir kere de idare heyeti arkadaşları ile konuşarak anlaşma yolu arar. Bu yolda da çare bulunamazsa, o vakit kâtibi umumiye vaziyeti etraflı olarak yazar. Valiler hükümete taalluk eden ve halkı alakadar eden bir işte fırka reisi ile fikir birliği yapamazsa, uyuşulamayan mevzuu tatbik etmeden evvel fırka valisi olmak sıfatı ile keyfiyetten fırka kâtibi umumisini haberdar ederek, bu yoldan vaziyeti düzeltmeye çalışır. Lüzum görürse bir taraftan da işi taalluk ettiği vekile etraflı surette yazar.”

Bu formülasyonda parti yöneticilerine önemli görevler düşmekteydi: Önce valiyle anlaşmaya, olmazsa anlaşmazlığı daha yukarı makamlara aksettirmeden önce parti içinde çözmeye çalışacaklardı. Bu şu anlama geliyordu: Parti başkanları, parti yönetimini anlaşmazlık konusunda muhtemelen valilerin talepleri doğrultusunda ikna etmeye çalışacaktı. Yine bir uzlaşma sağlanamazsa, ancak bu takdirde parti genel sekreterine haber verilecekti. Ama bu mekanizma karşılıklı olarak düzenlenmişti: Valiler de, “hükümete taalluk eden ve halkı alakadar eden” işlerde parti yöneticileriyle anlaşmak zorundaydılar. Eğer uzlaşmaya varılamazsa, bu takdirde “fırka valisi” olarak doğrudan parti genel sekreterini durumdan haberdar edebilecekti. Anlaşılan genel sekreterin kararı kesindi. Yine de bir anlaşmazlık halinde bu kez valilere bakana başvurma hakkı tanınmıştı. Bu durumda meselenin tam olarak çözüm mercii kesin olarak tanımlanmamış olmakla birlikte, başa dönerek bakanla genel sekreter arasında bir anlaşmaya varılması bekleniyor olmalıydı.

Taslakta aynı kural için diğer formülasyon önerisi ise şöyleydi:

Fırka hükümetinin valisi ile fırka reisi arasında her ikisinin vazifeleri etrafında gerek prensip, gerek tatbik noktasından anlaşamamazlık ve

uyuşulamamazlık olursa, fırka reisi karşılıklı samimiyet ve hüsnü niyetle şahsen vali nezdinde ihtilafın halli için çalışır; gene bir çare bulunamazsa, anlaşamamazlığı yukarı makamlara aksettirmeden evvel bir kere de idare heyeti arkadaşları ile konuşarak anlaşma yolunu arar. Bu yolda da çare bulamazsa, o vakit kâtibi imumiye vaziyeti etrafı ile yazar veyahut vali tarafından keyfiyet fırka işlerinin ihtilafa mevzu olan noktası hangi vekili daha çok alakalandırıyorsa, vekâlete yazılır.

Bu formülasyonda temel farklılık yine temas konusunun açıklığa kavuşturulmasıydı: Bu kez “her ikisinin vazifeleri etrafında” denilerek, karşılıklı olarak eşit bir konum sağlanmış gibiydi. Dolayısıyla her iki taraf da, rahatlıkla birbirlerinin alanına müdahale edebilme imkânına kavuşmuş oluyordu. Bir anlamda eşitlik sağlanmıştı. Diğer yandan, bu kez “Valiler hükümete taalluk eden ve halkı alakadar eden bir işte fırka reisi ile fikir birliği yapamazsa, uyuşulamayan mevzuu tatbik etmeden evvel fırka valisi olmak sıfatı ile keyfiyetten fırka kâtibi umumisini haberdar ederek, bu yoldan vaziyeti düzeltmeye çalışır. Lüzum görürse bir taraftan da işi taalluk ettiği vekile etraflı surette yazar” ifadesinin yerini başkaca bir formül almıştı: Buna göre, valiler, parti işlerinde oluşabilecek bir anlaşmazlıkta anlaşmazlığa neden olan konu hangi bakanı ilgilendiriyorsa, onunla yazılaşabilecekti. Bu formülasyonda bu kez de valilere parti işleriyle ilgili doğrudan müdahale yetkisi tanınmıştı. Bu formülasyon bir yandan eşitliği öngörürken, diğer yandan da valilere yeni bir yetki tanıyor gibiydi.

Burada asıl vurgulanması gereken bir nokta da, daha 1931 yılında, yani 1936 yılından beş yıl kadar önce, parti-devlet bütünleşmesi konusunda önemli adımların atılmakta olduğudur. Konunun hangi tarihe dek geriye gittiğini ise henüz bilemiyoruz. Ama şimdilik en azından CHP'nin 10 Mayıs 1931 tarihinde yapılan kurultayından sonrasına işaret edebiliriz.

27 Haziran 1933 Tarihli Talimatname Taslağı

Artık 1936 kararından yıllar önce parti-devlet ilişkisini belirli kurallara bağlamaya çalışan bir başka önemli girişimden söz etmenin

sırası geldi: Arada başkaca girişimler olup olmadığını bilemiyoruz; fakat üzerinde 27 Haziran 1933 tarihi bulunmakla birlikte herhangi bir başlık taşımayan CHP belgesinde,⁶ parti merkezinin ve teşkilatının devletle ilişkileri düzenlenmek istenmiştir. Fakat talimatname mahiyetindeki bu metnin resmen kabul edilip edilmediği belirsizdir. Metnin üzerindeki tarih doğru olmalıdır; çünkü, talimatname olarak tanımlanan metnin 3. maddesinde, “bu esas dahilinde beraber çalışma usullerini tespit için nizamnamenin 80. maddesine göre bu talimatname yapılmıştır” denilmektedir. Gerçekten de CHP’nin 1931 yılında kabul edilen tüzüğünün 80. maddesinde, “bütün fırka teşkilatının hükümet teşkilatı ile teması Umumi Reislik Divanı’na tasdik olunacak talimatname ile tayin olunur” deniliyordu.⁷ Bundan önceki 1927 tarihli tüzükte ise bu yönde bir hüküm bulunmamaktadır. Buradan hareketle elimizdeki metnin kesin olarak en erken 1931 yılının ikinci yarısından itibaren hazırlandığını söyleyebiliriz.

Metinde, “Türkiye’ye milli, tarihi istiklalini kazandıran, büyük Türk varlığının ve yüksek inkılabının ebedi temellerini atan C[umhuriyet] H[alk] F[ırkası], devlet merkezinden köylere kadar milli bir şebeke hâlinde bütün vatan yurtlarına yayılan teşekkülleri ile kendi sinesinden doğan devlet teşkilatı birbirini tamamlayan bir külden ibarettir” denilmekteydi.

Metin şöyle devam ediyordu:

Fırka programının tatbik ve icra mesuliyetini üzerine almış olan hükümet, bu vazifesini yaparken, nasıl kendi fırkasının programını tahakkuk ettirmeyi esas prensip kabul etmiş ise, fırka teşkilatının da kendi hükümetinin otoritesinin mahfuz kalmasına ve hükümetin her sahada muvaffak olması için bütün kuvveti ile yardımcı olması kadar tabii bir şey olamaz.

Bu formülasyonda dikkat çekici olan nokta, yalnızca parti teşkilatına görev düşmesidir. Hükümetin partiyi desteklemesi gibi bir görev öngörülmemiştir. Hükümetin yegâne görevi, parti programını tahakkuk ettirmekten ibarettir.

Talimatnameye göre, bakanlıklarla ilişki kurulması merkezde CHP Genel Sekreteri’ne bırakılmıştı. Genel sekreter, bu görevini

Genel İdare Kurulu üyelerinden birine devredebilirdi. Genel sekreterin bakanlıklara aktaracağı bilgiler bakanlıkların özel kaleminde gizli kalacaktı; bu bilgilerin “teftiş heyetleri”ne ve hiyerarşide daha alt kademelerde bulunan ilgili makamlara aktarılması sırasında bilgi kaynağının parti teşkilatı olduğu asla ihsas edilmeyecekti. Anlaşılan böylece parti teşkilatı, bürokrasi nezdinde muhbir konumuna düşmemiş olacak, en azından öyle görünmeyecek ve bilinmeyecekti. Ancak, “fırka programının bütün asılları ve teferuatı ile tatbik sahasına çıkmasında ve fırkanın âli menfaatlerinin icap ettirdiği hususat” parti ile bakanlıkları karşı karşıya getirecek görüş ayrılıkları yaratırsa, bu takdirde sorunun çözüm yeri Fırka Divanı idi ve Fırka Divanı’nın kararı kesindi. Burada partiyle ilgili konularda bakanlıklarla nasıl bir anlaşmazlık yaşanabileceğine ilişkin herhangi bir açıklamada bulunulmamış olması ilginçtir. Partinin yüksek çıkarlarıyla ilgili konularda bakanlıklarla niçin ve nasıl bir ihtilaf doğabileceği açıklanmaya muhtaç bir konudur.

CHP tüzüğü’nün 112. maddesine göre, Fırka Divanı, Umumi Reislik Divanı’ndan, partinin hükümet üyelerinden, Umumi İdare Heyeti ile parti meclis grubu idare heyetinden oluşuyordu. Divan kararları, ancak genel başkanın onayı ile geçerlik kazanabiliyordu. Tüzüğü’nün 19. maddesine göre de, Umumi Reislik Divanı, genel başkan ile vekilinden ve Umumi İdare Heyeti üyeleri arasından genel başkanın seçeceği genel sekreterden oluşuyordu. Sorunun çözüm yerinde cumhurbaşkanı ile başbakanın bulunduğu göz önüne alınmalıdır. Ayrıca bütün bakanlar da yine son karar merciinde bulunuyorlardı. Bu koşullar altında, nihai kararda her ne kadar sanki parti yönetimine ağırlık veriliyormuş gibi görünse de, pratikte bürokrasinin temsilcisi olan bakanlarla cumhurbaşkanının ve başbakanın ağırlığı gözden uzak tutulmalıdır.

Elimizde bulunan ilk metinle karşılaştırırsak; kesin olarak göz çarpan ilk konu, devlet ve hükümet karşısında CHP’nin yalnızca destek güç olarak görülmesidir. Partinin devletle ilişkisinde ön almasına yönelik herhangi bir adım atılmamış gibidir. Hatta ilk metindeki bazı formülasyonlardan tamamen vazgeçilmiş izlenimi verilmektedir.

Metinde bundan sonra partinin devletle olan temasına yer verilmişti: İllerde parti teşkilatına düşen görevler şunlardı:

Fırka teşkilatımızın en mühim vazifelerinden biri, fırkamız hükümetinin kudret ve nüfuzunu halk arasında daima yüksek tutmak; hükümet icraatına müdahale ediliyor zehab [zannetme] ve manzarasını uyandıracak herhangi bir hareketten sakınmak (yalnız bu sakınmayı hiçbir zaman manasız bir tevehhüm [kuruntu/vehim] ve menfi [olumsuz] ictinab [çekinme] ile karıştırmamalıdır).

Bu formülasyon da hayli karışıktır: Bir yandan, parti teşkilatına hükümeti destekleme görevi veriliyor, diğer yandan da hükümetin icraatına dışarıdan müdahale eden bir parti teşkilatı görüntüsünden kaçınılması dikkatle tavsiye ediliyor ve nihayet bu kadar dar alana sıkıştırılmış bir parti teşkilatından yine de pısırıklık anlamına gelebilecek tutumlardan uzak kalması isteniyordu. Parti yöneticilerinin bu formülasyonda dengeyi sağlayabilmesi ve parti yönetiminin yanlış anlamalardan doğabilecek ikazları engellemesi kolay değilmiş gibi görünmektedir. Muhtemelen parti teşkilatı, ileri gitmek olarak tanımlanabilecek müdahalelerden kendisini geri çekme eğilimi içine girecekti. “En büyük vazifelerden” biri, partinin denetim görevini köstekleyecek en büyük engellerden biri olarak da ortaya çıkabilirdi.

Talimatnameye göre, illerde gerek parti ve gerekse ülke işleri ile ilgili olarak valiler ve ilgili müdürlerle temas, yalnızca CHP il başkanlarına ya da onların vekillerine bırakılmış olan bir yetkiydi. Ancak görüşülecek konu hakkında önceden parti il idare heyetinin kararının alınması gerekiyordu. Eğer durum acilse, görüşmeden sonra olsun heyete bilgi aktarmak zorunlu tutulmuştu. Böylece parti il başkanlarının parti yönetiminin onayını almaksızın devlet işlerine müdahale imkânı tamamen kısıtlanmış oluyordu.

Diğer yandan, “fırkayı alakadar eden meseleler etrafında valilerle müdavele-i efkâr ederken [görüş alışverişinde bulunurken], hükümeti temsil eden en büyük mülkiye memuruna karşı gösterilmesi lazım gelen hürmet, hüsnüniyet ve itimadı daima göz önünde

tutmak, husule gelecek nokta-i nazar ihtilaflarını [görüş ayrılıklarını] karşılıklı samimiyet havası içinde halle çalışmak, olmadığı takdirde Fırka Umumi Kâtipliği'ne arz edilmek" gerekiyordu. Bir kez daha valiler, hükümetin illerdeki temsilcileri olarak tanımlanıyor ve partinin ileri gelenlerinden hükümetin ileri gelenleri karşısında gereken saygıyı göstermeleri talep ediliyordu. Parti teşkilatı, hiyerarşide yine en az bir basamak aşağıda kalmıştı! Üstelik temas konusunun partiyi ilgilendiren işler olması halinde dahi durum böyleydi; nedense bu defa ülke işlerinden dolayı görüşmeden hiç söz edilmemektedir. Anlaşmazlığın sürmesi halinde durum ancak genel sekretere bildirilecekti. Genel sekreterin karar mercii olup olmadığı ise belirsiz bırakılmıştı.

Dahası, "hükümeti temsil eden" en büyük mülki idare amirinin parti kongrelerine davet edilmesi gerekiyordu. İş bu kadarla da kalmıyordu: Kendisine "icab eden hürmet ve samimiyet izhar" edilecekti [gösterilecekti]. Böylece parti, devlet ve hükümet karşısında geri planda kaldığını hissedecekti! Yine de mülki idare amirlerinin parti kongrelerine delege olarak katılmalarına ve kongrelere başkanlık etmelerine izin verilmemişti. Hükümet temsilcisi olarak mülki idare amirleri, parti kongrelerine katılarak parti üzerinde gereken otorite ve denetimi sağlayabilirlerdi. Elbette parti kongrelerinde "halkın şikâyet ve dilekleri etrafında yalnız büyük mülkiye memurunun muhatap tutulması" gerekiyordu; "tali memurlardan hesap sormak şekil ve vaziyetinden sakınmak lazım"dı. Bu şekilde vali, kaymakam ve nahiye müdürlerinden hiç olmazsa parti kongreleri sırasında hesap sorulması değilse de, en azından onların muhatap alınması mümkün olabilecekti. En yüksek memurların dışında bulunan kamu görevlileri hakkında herhangi bir şikâyet ya da onların sorumluluğu bu türden toplantılarda asla gündeme gelmemeliydi. En büyük mülki idare amirleri ise sadece "muhatap" tutulmalıydı.

Ama her şeyin bir sınırı olmalıydı: "Memurların fırkanın manevi şahsiyetine karşı sevgi ve merbutiyyetlerini [bağlılıklarını] temine çalışmak ve fırkaca aleyhlerinde yazılıyor gibi bir zehab [yanlış düşünceye] ve tevehhüme [evhama] meydan vermemek"

de lazımdı. Sözün kısası, parti teşkilatından ve parti üyelerinden mesela yerel basında idare hakkında eleştirilerde bulunulmaması talep ediliyordu. Memurların saygınlığı ön plana alınmalıydı; nitekim “bir memurun resmi vazifesinin istilzam ettiği [gerektirdiği] icraattan mutazarrır [zarar görmüş] olarak aleyhinde isnadatta bulunanların ve hatta bu isnadı uydurma birtakım delillerle de teyide çalışanların bulunabileceğini daima göz önünde tutarak, bir memur hakkında vilayet idare heyetince verilecek hüküm ve kanatta çok durenmiş [her şeyi uzaktan, yani çok önceden düşünerek; her şeyin sonunu evvelden düşünüp akıl ederek] ve kıskanç davranmak” gerekiyordu. Bu suretle bir yandan memurlar açıkça kollanıyor; fakat diğer yandan da, “halkın işini teshil etmeyen [kolaylaştırmayan], halka fena muamele eden, irtikab [kötü işe] ve irtişaya [rüşvete] cüret ettiği mevzubahis olan memurların vaziyetlerini esbab [gerekçeyle] ve delailiyle [kanıtlarıyla] valilere mahrem olarak bildirmek” de lazım geliyordu. Bir kez daha parti teşkilatının muhbir olarak tanınmamasına gayret ediliyordu. Partililerden beklenen şeyi gerçekleştirmek ise hayli güçtü. Partililer, bir yandan memurların saygınlığını düşünürken, diğer yandan da şikâyet konusu üzerinde epey uzun düşündükten sonra harekete geçmeliydiler. Nihayet işin içinde kötü niyet de olabilirdi ve memurların bir şekilde korunması gerekiyordu. Ayrıca, şikâyetlerin kamuoyunda duyulmaması da gerekiyordu, “mahremiyet” şarttı.

Bütün bunların dışında, partiden muhtar seçimlerinde de adaylar hakkında “hükümet reisleri” ile önceden danışmalarda bulunulması ve adaylar üzerinde “mutabık” kalınması isteniyordu. “Hükümet reisleri”nden kasıt, valiler ile kaymakamlar ve nahiye müdürleriydi. Demek ki, muhtar adayları, yalnızca parti teşkilatının süzgecinden geçmekle kalmayacak, fakat bunun yanında mülki idare amirlerinin onayından da geçmek zorunda kalacaktı. Muhtarların idarecilerin alandaki son temsilcileri olarak görülmesi, uygulamada mülki idare amirlerinin hâkimiyetini oluşturmuştur denilebilir.

Kazalarda ise, “fırka ve memleket işleri için kaymakamlar”la kaza idare heyeti başkanları ya da vekilleri görüşebilirdi. “Ka-

zalarda temas sahası yalnız kaymakamlara münhasır olup, fırka idare heyeti reisleri, kaymakam ile olan temas ve beraber çalışma neticelerinden her ay muntazaman vilayet idare heyeti reisine malmumat verir”di. Elbette parti içi hiyerarşi göz ardı edilmemeliydi. Ama özellikle seçim dönemlerinde başkan ve kaymakam “sıkı bir çalışma ve haberleşme yaparlar”dı. Böylece anlaşılıyor ki, seçimlerde parti teşkilatı, idarenin ağırlığının altında kalıyordu. Seçim işlerinin partiyle devlet arasında işbirliği içinde gerçekleşeceği, zaten talimatnamenin bu hükmünde açıkça ve bir kez daha ortaya çıkmaktadır.

Ama valilerin de partiye karşı görev ve sorumlulukları vardı: Valiler, partinin destekçisi olarak kabul edildiğinden, illerde “kendi fırkasını yükseltmek”le yükümlüydü. Ama görevleri bununla da sınırlı değildi: “Aynı zamanda icraat ve istihbaratta ve her sahada fırka teşkilatını gözü ve kulağı gibi telakki etmek mecburiyetinde” idi. “Bu itibarla fırka reisleri ile fikir ve kanaat birliği, karşılıklı anlaşma temin etmekle mükellefti.” Valiler de parti yöneticileriyle anlaşmalıydı. Fakat parti teşkilatı daha çok valilerin yararlanabileceği bilgi kaynağı şeklinde görülmüştü. Valiler, ayrıca illerindeki tüm memurlara “fırkamızı benimsemek hissini telkin etmek”le de yükümlüydü. Bu formülasyon bir kere daha açıkça göstermektedir ki, tek-parti döneminde memurlar, yasaya açıkça aykırı olmakla birlikte, partinin vazgeçilmez öğeleri olarak görülüyordu. “Fırka teşkilatınca kanun, nizam ve talimatlara uygun olmak şartı ile icrası kabil her yardımı yapmalarını temine çalışmak” da yine valilerin görevleri arasındaydı. Parti ile idare arasında aşılmaz hiçbir duvar bırakılmamıştı!

Talimatnamede parti kongreleri “milli irade”nin “tezahürü” olarak tanımlanıyordu; valiler de, parti kongrelerinde gündeme gelen dilekler karşısında imkân dahilinde olanları yaptırmak, gerçekleşmesi mümkün olmayanları da partiye açıklamakla yükümlüydü.

Ardından valilerin yetkileri sınırlandırılıyordu: Valiler, parti teşkilatı içindeki seçimlerde “hiçbir tesir, müdahale ve tesahubda [korumada] bulunamaz”dı. Valilerden “rejim ve fırka aleyhindeki hareketlerden ve bunun için yazılmış zabıta raporlarından” parti

başkanlarına gereken bilgiyi vermeleri isteniyor ve valilerin “halkın irşat ve tenviri için fırka teşkilatıyla daima beraber yürümele-ri” gerekiyordu. Bu suretle parti ile idare cihazı arasında sarsılmaz birliktelik kurulmuş olacaktı. Parti de, idare cihazının sağladığı bilgilerden doğrudan yararlanma imkânına kavuşmuştu! Halk ise, parti ve valiler aracılığıyla elbirliğiyle aydınlatılacaktı. Her ne kadar valilere parti içi seçimlere dışarıdan müdahale imkânı ta-nınmamışsa da, en azından partiye gereken yardımda bulunması sağlanmaya çalışılmıştı.

Valilerin “beyanname vermek suretiyle kurulan teşekküllerden, alelumum cemiyetlerden, toplanmalardan (konferans, mi-ting vesaire gibi) ve bunların hükümet vasıtaları ile öğrenilmiş vaziyetlerinden fırka reislerini vaktinde haberdar ederek, fırka-nın bunlarla alakasını temin etmek” gibi görevleri de vardı. Bu şekilde partinin bilgi kaynakları genişlemiş oluyordu. Ama bu görev, hatırlanacağı gibi, 1931 yılında ya da sonrasında hazırla-nan (ilk) talimatname tasarısında da yer almıştı. Bir de valilerin “gençlik teşkilatında gençlerin daima fırka etrafında toplanma-larını temin maksadı ile gençler birliğinin spor teşkilatının arala-rında istirkab [birbirini çekememeye; rekabet etmeye] ve yanlış anlaşmalara meydan vermemek için hamî veya fahri reisliklerini kabul etmemeleri ve onları daima CHF bayrağı altına sevk etme-leri” gerekiyordu. Anlaşılan gençler, CHP bayrağı altına girmek-ten kaçınıyordu ya da partinin kulüpleri üzerinde hegemonya kurmasını önlemek için valileri siper yapma eğilimindeydi ve bu eğilim önlenmek isteniyordu. Bu türden organizasyonların parti-nin denetiminde kalması istenmişti.

Kaymakamlara gelince; onlar da kazalarda parti başkanları ile “daima ahkâm dairesinde beraber çalışmak ve anlaşmak suretiyle mahalli muvaffakiyetlerini ihzar eylemekle” görevliydi. Valilerden beklenenler onlardan da bekleniyordu.

Alınan bütün önlemlere karşın parti ile devlet arasında çıkabi-lecek bir meselenin dallanıp budaklanması ve yayılması ihtimali de göz önüne alınmış olmalıdır ki; “valilerle idare reisleri arasında husule gelecek nokta-i nazar ihtilafları, asla şahsi iğbirarı [gücen-

mevi] davet edemez” hükmü konulmuştu. Böyle bir meseleyle karşılaştıklarında; meseleyi “aralarında hallini mümkün görmedikleri bu gibi ihtilaflar için Umumi İdare Heyeti’nin hakemliği istenilmek üzere Fırka Kâtibi Umumiliği’ne bildirirler” di. Ama bu hükümlerin bir önceki tasarıda da yer aldığını zaten biliyoruz. Böylece parti teşkilatının herhangi bir meseleyi devlet ve hükümet temsilcisi olan mülki idare amirleri karşısında ısrarla gündemde tutma hakkı ortadan kalkmış oluyordu. Eğer sert kayaya çarparlarsa, yapabilecekleri tek şey, taleplerini ya da şikâyetlerini partinin en üst makamına iletmekten ibaretti. Meseleyi takip etme imkânları da yoktu.

Suiistimallerin de önlenmek istenmesi tabii karşılanmalıdır; bu meyanda, “fırka idare heyetlerinde bulunan zevatın hususi işleri için makamda yapacağı müracaatlarda fırka sıfatını kullanmamları” gerekiyordu. Bu türden bir hükmün partililerin kişisel suiistimallerini ne ölçüde engelleyebileceği elbette hayli kuşkuluydu.

Bir Sonraki Adım:

“Hükümetle Fırkanın Temas Talimatnamesi Projesi”

Buraya kadar anlattığım 27 Haziran 1933 tarihli metin, “*Hükümetle Fırkanın Temas Talimatnamesi Projesi*” adı altında, CHP tüzüğünün 80. maddesi uyarınca, Umumi İdare Heyeti’nin 16 Temmuz 1933 tarihli toplantısında kabul edilmiş ve Umumi Reislik Divanı’nın onayına sunulmuştu. Fakat metnin bu aşamada bir miktar değiştirilmiş olduğu da göze çarpmaktadır.

Bu kez eski metnin başlangıcı hayli değiştirilerek birleştirilmişti:

Türkün istiklal ve büyük inkılabını tahakkuk ettiren Cumhuriyet Halk Fırkası, merkezden itibaren köylere kadar yayılan teşkilatı ile gene kendi bağrından doğan hükümet teşkilatı birbirini tamamlayan bir birliktir. Fırka hükümetinin fırkanın program ve prensiplerini tahakkuk ettirmek için çalışması, fırka teşkilatımızın da kendi hükümetini her yönden muvaffak olması için bütün gayretiyle yardımcı olması esastır.

Nizamnamemizin 80. maddesine tevfikan hükümetle fırka teşkilatının karşılıklı münasebetlerini ve beraberliğini tanzim ve tesbit için görgülerden

istifade edilerek bu talimatname yapılmıştır. Ancak, bu talimatnamedeki hükümler yalnız esasları gösterir. Fırka ve hükümet teşkilatının burada yazılmış veya yazılmamış bütün işlerinde gözetilecekleri gaye, tek yürüyen ve tek düşünen, bir birlik olduklarını daima göz önünde bulundurmak ve fırka teşekkülü ile hükümet teşkilatı arasında herhangi bir ayrılık, başkalık varmış zehabını vermemek hususunda son derece itina etmektir.

Eğer ayrıntılar bir kenara bırakılacak olursa, iki metin arasındaki önemli fark, ilk metinde geçen “devlet teşkilatı” deyiminin yerini “hükümet teşkilatı”nın almasıdır. Bu fark anlamlı mıdır sorusu kanımca yerinde bir sorudur. Bu sırada hükümet teşkilatı ile devlet teşkilatı birbirinden öyle kolayca ayrılan ya da ayrılabilen tanımlar değildi. Birbirlerinin yerine rahatça kullanılıyordu. Devlet ve hükümet adeta özdeşleşmişti. Yine de metinde yapılan bu değişiklik ilginçtir. Bu metinde de devlet/hükümet ile parti arasında herhangi bir ayrılık varmış hissinin önüne geçilmesi gerektiği yönündeki temel talimat özellikle vurgulanıyordu. Bu kez de devletin/hükümetin partinin önünde/üzerinde yer aldığına işaret ediliyordu. Nitekim bu metinde de, “hükümetle fırkanın bu talimatnamede derpiş edilen temaslarının mevzuu, kanun ve nizam çizgileri içindedir” denilmek suretiyle, ilişkilerin yasal mevzuat sınırları dışına taşmamasına özen gösterilmek istenmişti. İlişkilerin nasıl “nizam”landığı ise, metnin bundan sonraki kısmında yer alıyordu. Şimdi de bunun ayrıntılarını görelim.

Talimatnameye göre, merkezde yani Ankara’da parti adına partiyi ilgilendiren işlerin takibi için temaslar, partili bakanlar ile parti genel sekreterinin veya onların namına hareket etmeye yetkili kişiler aracılığıyla “ağızdan veya yazı ile” olacaktı. Böylece merkezde partinin hükümetle olan ilişkisinin kurulmasında genel sekreterin tekel kurmasının önüne geçilmiş gibi görünüyordu. İlk taslak metinlerle karşılaştırıldığında genel sekreterin yanına bakanların da eklenmiş olması dikkat çekicidir. Ayrıca, daha önceleri temasların şifahi olmasına özellikle dikkat edilirken, bu kez yazılı temaslara da yer verilmiş olması önemlidir. Diğer yandan, parti-devlet ilişkisinde bu kez sadece parti işlerinden söz ediliyor olduğunu vur-

gulamak isterim. Partiyi ilgilendiren konular dışında başkaca bir temas mevzuu söz konusu edilmemişti. Oysa ilk taslakta hükümet işlerine de atıfta bulunulmuş olduğunu hatırlıyoruz.

Talimatnameye göre, illerde temas, “fırka hükümetinin valisi” ile parti başkanı arasında mümkündü. Ancak “bu temasların daha ziyade konuşma ile yapılması tercih olunur”du. “İşlerin ehemmiyetine göre temas için vali ile reis her zaman buluşabilirler”di. Ancak “konuşma zamanlarının ve yerinin vali ile reis arasında evvelden kararlaştırılması ve zamanlarının belli olması maksadı kolaylaştırır”dı. Bütün bunlar zaten ilk taslakta da mevcuttu. Bu formülasyon üzerinde el yazısıyla yapılan değişiklik uyarınca, “bu temas, vilayete bağlı şube ve dairelerle doğrudan doğruya yapılmaz”dı. Böylece daha alt kademe bürokrasi ile doğrudan temasların önü alınmak isteniyordu.

Bütün bu formülasyonların amacına baktığımızda şu sonuçlara ulaşmak mümkündür: Parti ile devletin temasının daha ziyade en üst seviyede kalması ve resmi yazışmalarla değil de, şifahen yapılması tercih edilmişti. Böylece anlaşılan meselelerin resmi yazışma boyutu kazanmasının önüne geçilmek isteniyordu. Daha alt düzeydeki bürokrasi ile doğrudan muhatap olunmaması için de önlem alınmış gibiydi. Bu şekilde temaslar bir anlamda gayri resmi düzeyde kalabilecekti.

Kazalarda ve nahiyelerde ise temas, “fırka hükümetinin kaymakamı ya da nahiye müdürü” ile parti başkanı arasında gerçekleşecekti ve “zaruret olmadıkça temas söz ile yapılır”dı. Bu hükümde de yukarıda belirttiğim şekilde el yazısı ile aynı değişiklik yapılmıştı: “Bu temas, vilayete bağlı şube ve dairelerle doğrudan doğruya yapılmaz.” İlk metinde de yer alan “karşılıklı not alınarak işler hallolunur; temas yeri ve zamanı hakkında vilayetlerdeki usul caridir” hükmü olduğu gibi korunmuştu.

Sıra temas konularına geldiğinde; “fırkanın ve fırka hükümetinin en duygulu iş mevzuu, her zaman her yerde bütün inkılap neticelerinin kat’i mahfuziyeti” idi. “Uzaktan yakından bu mevzu temas edecek her hadise veya hadiseye başlangıç olmak kokusunu veren vaziyetlerde, fırka ile fırka hükümeti arasında acele

ve sıkı temas edilerek el ve işbirliği yapılması baş vazife” idi. Bu formülasyon tamamen yeni sayılır; bir anlamda geniş yorumlanırsa, neredeyse her konuda temasa geçit vermektedir; ancak sadece devrimler açısından bakıldığında alanın hayli darlaştığı görülür. Bu bakımdan formülün epey yorum gerektireceğini belirtmekle yetineceğim. SCF'nin etkilerinin hâlâ hissedilmekte olduğuna bir işaret de sayılabilir.

Merkezde yani Ankara'da temaslar; tüzükte sözü edilen program ve ilke esasları, kongre dilekleri, “umumi menfaate taalluk eden işlere dair dilekler ve şikâyetler,” daha önce hazırlanmış olan ilk metinde gördüğümüz şekilde parti üyelerine özel ilgi gösterilmesi ile bütün seçim işleri ve seçim yoklama talimatnamesinin uygulanması ve diğer parti işleriyle ilgili olacaktı. Burada parti işleri kadar hükümet işleri de yeniden temas konuları arasında alınmıştı. Bu bakımdan eski önerilerin tekrarı olarak görülmelidir.

İllerde temas konularına ayrıca yer ayrılmıştı: Kaza kongre dileklerinden vilayete bildirilmiş olanlarla il kongresi dileklerinden özel idare ile belediyeye ait olanlar, mahallini ilgilendiren fakat umumi menfaate taalluk eden günlük işlere dair dilekler ve şikâyetler, partililer için özel ilgi, bütün seçim işlerinin ve seçim yoklama talimatnamesinin uygulanması, Halkevleri ile spor işleri ve yerel bütün dernek ve kuruluşlarla ilgili işler ile parti genel sekreterinin parti teşkilatına tebliğ ettiği esasların hükümete taalluk eden kısımları ayrıntılı bir şekilde sayılmıştı. Ayrıca, her türlü siyasi vaziyet ve kuruluşlardan, “siyasi cürümler”den (sonradan üstü elle karalanmıştır) konferans ve miting gibi toplantılardan, “yeni fırka (el yazısı ile ilave edilmiş şekliyle: “ve cemiyet”) kurulması ve mevcut fırkaların (el yazısı ile değişiklik yapılmış: “olanların”) kalkması”, “her türlü neşriyat vasıtalarının kurulması ve kapatılması (el yazısı ile değişiklik yapılmış: “kapanması”) gibi işlerden “karşılıklı malumat verilir”di. Hatırlanacağı gibi, ilk metinde olsun, bir sonrakinde olsun bu ve benzeri hükümlere daha önce de rastlamıştık. Kaza ve nahiyelerde parti başkanının kaymakam ve nahiyeye müdürleriyle temas konuları da, “bunların kaza ve nahiyeye taalluk eden kısmının tatbikinden ibaretti.”

Elbette uyuşmazlık hallerinde ne yapılması gerektiği talimatnamenin önemli hükümlerini oluşturuyordu: Eski formülasyonlarda olduğu gibi, partiyi ilgilendiren işlerde parti ve hükümet teşkilatının işbirliğinin önemi vurgulanıyor, mümkün olduğunca “yukarı makamlar” a müracaata gerek kalmaksızın uyuşulmasının esas nokta olduğu yeniden hatırlatılıyordu. “Azami gayret” e karşın yine de anlaşma sağlanamazsa, uzlaşma yolları belirtilmeden önce, “uyuşulmayan mevzu ne olursa olsun, uyuşma mevkiinde olanların dışına çıkıp yayılmasına meydan verilmez ve netice neye varırsa varsın, iki taraftan hiçbiri için şahsi kırgınlık yapmaz” hükmü verilmişti.

Bu aşamada ortaya çıkabilecek meselelerde nasıl uzlaşma yolu bulunacağına değiniliyordu: Öncelikle genel sekreter ile bakanlar arasında çıkabilecek anlaşmazlıklarda partinin Umumi Reislik Divanı'nın kararı beklenecekti. Buna daha da önce de görmüştük; fakat bu kez divanın yanı sıra metne el yazısıyla başbakan da eklenmişti. Formülasyon “Başbakan veya Umumi Reislik Divanı” olarak değiştirilmişti. Bu formülasyonu ilk kez görüyoruz. Başbakan, öncelikle karar mercii haline getiriliyordu. Parti yönetimi ikinci kademeye alınmıştı. Elimizde bulunan ilk taslakta yer alan hüküm bu metinde de neredeyse aynı şekilde yer almıştı. Valilerin parti başkanlarıyla anlaşmazlık hallerinde tek fark, valinin işi taalluk ettiği bakana etraflı surette yazması idi. Bu cümlede “lüzum görürse” ifadesinin sonradan üzeri karalanmıştı. Bu arada ilk metinde yer alan ikinci formülasyondan vazgeçilmiş olduğu da dikkat çekiyordu. Oysa vazgeçilen formülasyonda hatırlanacağı gibi her iki tarafın da görevlerinden söz edilmekteydi; böylece partiyle devlet arasındaki temas alanında devlet işlerine değinilmemiş olunuyordu. Parti yeniden geri plana alınmıştı.

Bir küçük değişiklik de kaza ve nahiyelerde ortaya çıkabilecek anlaşmazlık konularının haline ayrılmıştı: Buna göre, “kaza ve küçük kademelerde mahalli idare heyeti reisi ile fırka hükümetinin idare amiri arasında çıkacak anlaşmazlığın halli ve onlara doğru yolu göstermek vazifesi, bağlı olduğu vilayetin hükümet reisi ile vilayet fırka reisine aitti.” Böylece uzlaşma imkânı bir üst mercide sağlanmak isteniyordu.

Bu kez metne farklı formülasyonlar ilave edilmişti:

Fırka ile temasa ait karşılıklı yazışmaların asıl ve müsveddeleri, notlar vesairenin vücuda getireceği dosya hükümetin başında bulunan zatın elinde fırkanın mahrem bir emanetidir. Fırka ile temasın icab ettirdiği işlerin görülmesi için hükümetin başında bulunan zat icab eden makamlara maksadı kendi emri olarak tebliğ eder ve takip ettirir. Fırkayı temsil eden zatların imzasını taşıyan hiçbir kâğıt veya sureti resmi makamlar arasında dolaştırılmaz.

Hükümetle parti arasında yazışma yapılabileceğine ilişkin bu yeni hüküm dikkate alınmalıdır; uzun bir süre şifahi temaslarda ısrar edilmekle birlikte yeni formülasyonda artık bu konudaki ısrardan vazgeçilmiştir. Yine de bu türden yazışmaların sadece başbakanın elinde bulunacağından söz edilmektedir; böylece partinin hükümetle ilgili her türlü yazışmasının son aşamada bir dosya halinde yalnızca başbakanın bilgisine sunulacağı belli olmaktadır. Bundan sonrası ise artık tamamen başbakanın inisiyatifine bırakılmıştı. Partiye ait yazışmalar “resmi makamlar arasında dolaştırılmaz” hükmü, daha önce gördüğümüz şekilde partinin yazılı görüşlerinin bürokrasi ile temasını kesiyordu. Bu şekilde parti bürokrasi nezdinde bir anlamda temiz kalacaktı.

Yine hatırlanacaktır; eski talimatnamede mülki idare adamlarının da parti kongrelerine katılması öngörülmüştü; bu defa da benzer bir yaklaşım sergilenmişti, fakat bazı önemli kısıtlamalar da alınmış olduğu hemen fark ediliyordu. Metinde şu formüle yer verilmişti: “Vilayet, kaza, nahiye fırka kongrelerinde fırka hükümetini temsil eden en büyük mülkiye memurları ve belediye reisleri kongrelere davet edilir. Kendilerine hürmet ifade edecek mevki ayrılır. Bu zatlar eski ve yeni yapılmış ve yapılamamış fırka dilekleri hakkında halkı tenvir maksadı ile icab ederse izahat verirler. Şu kadar var ki, bu izahattan sonra münakaşa cereyan etmez.”

Bu kez mülki idare amirlerinin yanı sıra belediye başkanlarının da parti kongrelerinde bulunmasına yer verilmişti; elbette onlara gereken saygı gösterilecekti; gerekirse parti kongrelerinde söz alacak ve halkı aydınlatacaklardı. Kendilerine yönelik kongreler-

de ortaya çıkabilecek eleştiri ya da şikâyetler böylece yanıtlanmış olacaktı; fakat ardından bu konuda bir tartışma açılmasına kesinlikle izin verilmiyordu. Parti kendisine anlatılanlarla yetinecek ve ikna olacaktı. Bu hükmün devamında parti kongrelerinde partiye mensup belediye ve il genel meclisi üyelerinin de dinleyici olarak bulunabileceğine ilişkin açıklama yapılmıştı.

Buraya kadar olan kısım, eğer partinin devlet karşısında ne denli geride tutulmuş olduğuna ilişkin yeterince ikna edici olmadıysa, talimatnamenin geri kalan kısmına bir göz atmak, “merasim” başlığını taşıyan hükümlerini de incelemek gerekir. Buna göre, “fırkanın kendi hükümeti ile işler hakkında yapacakları temaslardaki gönül bağlılığını ve işbirliğini daha kuvvetli, daha candan göstermiş olmak için, çalışma icaplarının dışında da gözetilmesi lazım gelen birtakım incelikleri göz önünde tutmak lazımdı.” Böylece “birlik kuvveti” artacaktı. Ne yapmak gerektiği ise bu hükümden sonra sıralanmıştı:

Fırka hükümetinin idaresi başında bulunanlarla oradaki fırka reisi ve idare heyeti azaları nerede olursa olsun karşılaştıkları zaman sevgi ve saygı alameti olan selamlaşmayı ihmal etmezler. Her işte olduğu gibi bu vaziyette de hükümetin reisine fazla saygı tebarüz ettirilir. Vali, kaymakam ve nahiye müdürlerinin tayin edilip ilk gelişlerinde ve son ayrılışlarında fırka reisi ve idare heyeti azaları istikbal ve teşyide bulunurlar. Vılayet, kaza ve nahiyelerde kongreler tarafından seçilmiş ve nizamname mucibince işe başlamış olan idare heyetleri en büyük idare amirini toplu olarak ziyaret ederler ve idare heyeti reisi arkadaşlarını takdim eder ve tanıtır. Her iki tarafca tayin olunacak yakın bir zamanda vali de fırkada ziyareti iade eder. Her merasimde resmi devlet teşkilatından sonra Cumhuriyet Halk Fırkası gelir. Büyük inkılabın şekillenmiş bir remzi olan 29 İnciteşrin [Ekim] Cumhuriyet bayramında vali, kaymakam ve nahiye müdürüne ilk tebriki Cumhuriyet Halk Fırkası namına yerin fırka idare heyeti yapar. Hükümetin ilk ziyareti iadesi de Cumhuriyet Halk Fırkası'na olur.

Herhalde partinin konumu iyice anlaşılсын ya da yanlış bir anlamaya kurban gidilmesin diye özellikle ortaya konulan hükümlerdi bunlar. Parti teşkilatı açıkça devlet teşkilatı karşısında el pençe divan durmak konusunda uyarılmıştı. Kimin üstün olduğu çok açıktı.

Belki hayli şaşırtıcı gelecek ama, valiye biraz daha yetki tanımak için bakın nasıl bir hüküm daha kaleme alınmıştı:

Fırka valisi memur olduğu mıntika dahilindeki resmi teşkilata, müesseselere ve halka fırka sevgisini, alakasını ve fırka birliğini telkin eder. Vali, fırkanın mahallindeki şeref ve haysiyetine ve takviyesine ait işlerde fırka hükümetinin valisi bulunmak sıfatıyla mahalli fırkada düzeltilmesi lazım gelen yanlışlıklar ve yolsuzluklar görürse, keyfiyeti fırka kâtibi umumisine yazar. Kâtibi umumi de, lüzum göreceği mevzuları fırka hükümetinin valisine yazar.

Valiye tanınan önemli bir yetkiyle daha karşılaşılıyor; parti işlerine doğrudan müdahale yetkisi... Böylece aslında parti yönetiminin parti yöneticilerine pek de güvenmediği ve partiyle ilgili işlerde doğrudan valilerden destek aradığı bir kez daha açığa çıkmaktadır. Partiyi ziyaret etmesinde sakınca görülmeyen valilerin bu temasının sembolik olmadığını açığa çıkaran önemli bir hükümle karşı karşıyayız. Valiler doğrudan parti genel sekreteri ile yazışma yetkisine sahip olurken, genel sekreter de gerekli görürse valilerle yazışmaya yetkiliydi.

Talimatnamenin son maddesi, daha önce hiç görmediğimiz bir formülasyonu barındırıyordu; buna göre, “mahallin fırka reisi, belediye reisi ile mahalli belediye işleri hakkında res’en temas edebilir” di. Böylece parti başkanı ile belediye başkanı arasında da temas kurulması sağlanmıştı. Bu, tamamen yeni bir yaklaşımdı.

Bu talimatnamenin resmi onaydan geçip geçmediğini ise bilmiyoruz.

1939 Yılında ya da Daha Sonra Hazırlanan Başkaca Talimatname Taslakları

İki farklı CHP belgesinde benzer iki taslağa daha rastlıyoruz. Birinin üzerinde tarih ve başlık bulunmazken; diğerinin hiç olmazsa bir başlığı vardır: “C[umhuriyet] H[alk] Partisi’nin Hükümetle Temas (ve)⁸ Münasebetleri Hakkında Talimatname”. Metinlerde

tüzüğe yapılan atıflar bu belgelerin de ancak 29 Mayıs 1939 tarihinde toplanan CHP Beşinci Büyük Kurultayı'nda kabul edilen yeni tüzüğünden sonra kaleme alındığını açıkça göstermektedir. Demek ki, şimdi sözünü edeceğim metinler en erken 1939 yılının ikinci yarısında ya da sonrasında hazırlanmış olmalıdır. Hangi metnin daha önce hazırlandığını saptamak güçtür. Bu bakımdan önce başlık taşıyan metni ele alacağım ve diğeriyle karşılaştırarak değerlendireceğim.

“CHP'nin Hükümetle Temas ve Münasebetleri Hakkında Talimatname” de taslağın parti tüzüğünün 102. maddesi gereğince hazırlandığı belirtiliyordu. Tüzüğün ilgili maddesi ise şöyleydi: “Partinin hükümetle temas mevzuları lüzum görülürse Genel Başkanlık Divanı'nın tasdik edeceği bir talimatla tespit edilir.” Yine tüzüğe göre, Genel Başkanlık Divanı, değişmez genel başkan, vekili ve genel sekreterden oluşuyordu. Yani cumhurbaşkanı ile başbakanın bulunduğu bir komiteden söz ediyoruz. Tüzük değişikliği, divanın yapısını da değiştirmişti. Hatırlanacağı gibi, daha önceki tüzüğe göre divan çok daha geniş bir yapıyı barındırıyordu. Bu anlamda ilk yapıya geri dönmüştü.

Metinde “Türk istiklal ve inkılabını tahakkuk ettiren Cumhuriyet Halk Partisi ile bu partinin bağrından doğmuş olan Cumhuriyet hükümeti ayrı gayrı şeyler olmayıp, biri diğerini tamamlayan birer varlıktır” deniliyordu. Bu ifade daha öncekilere benziyordu, fakat adeta biraz daha laubali şekilde kaleme alınmıştı. “Bir taraftan parti hükümetinin, partinin prensiplerini tahakkuk ettirmeye, diğer taraftan partinin bütün teşkilatı ile hükümeti muvaffakiyete eriştirmeye ve bu hususta en verimli gayret ve faaliyeti sarf etmeye çalışmaları, her birine terettüp eden en esaslı vazifelerdi.” Sonra yeniden bir tekrar: “Parti ve hükümet teşkilatının bütün faaliyet sahalarında gözetecekleri en mühim esas, her ikisinin biri birinden ayrılmaz tek varlık olduklarını unutmamak ve ayrı gayrı şeyler oldukları hakkında zan ve zehaba kapılmaktı.” En sonunda da bir uyarı eklenmişti: “Bu talimatnamenin derpiş ettiği mevzular, devlet kanunlarının tespit ettiği hududu tecavüz edemez” di.

Son uyarı şaşırtıcı sayılamaz; partiye yasaların önde geldiğini, parti talimatnamelerinin ise ancak bundan sonra gelebileceğini belirtmek gerekiyordu anlaşılır. Bir anlamda yönetmeliklerin ya-saya aykırı olamayacağı genel kuralı, parti talimatlarını da içe-riyordu. Ancak bu yaklaşımı daha önceki taslaklardan da zaten hatırlıyoruz.

Diğer taslakta farklı olarak başkaca bir önemli konuya değinil-mişti: Hatırlanacağı gibi, İnönü'nün cumhurbaşkanı seçilmesinden sonra kurulan Recep Peker hükümeti, 1939 yılının hemen başında çok önemli bir karar almış ve içişleri bakanının CHP genel sek-reteri olması ve valilerin de parti il başkanı olması uygulamasına son verilmişti.⁹ Nitekim bu taslakta bu duruma işaret ediliyordu: "Parti Genel Sekreterliği'nin Dahiliye Vekili'nin ve vilayet reislik-lerinin de valilerin uhdesinden alınmasından sonra" bu alanda bir talimatname hazırlanması için parti tüzüğü'nün amir hükmüne göre "lüzum ve zaruret" de doğmuştu. Burada vurgulanması gere-ken önemli nokta; CHP-devlet bütünleşmesinin ve valilerin parti il başkanı olması uygulamasının çok kısa sürmüş olduğudur: Sadece yaklaşık iki buçuk yıl. Nitekim dönemin bir gazete haberi bu du-rumu açıklığa kavuşturmuştur:

Parti hükümet teşkilatından ayrılıyor... Parti teşkilatı [1]936 yılının Ha-ziran [ay]ında hükümetle birleştirilmişti. Üç seneye yakın bir zaman zar-fındaki tatbikatın tetkiki için Erzurum mebusu [eski genel sekreter] Saffet Arıkan, Kütahya mebusu [eski genel sekreter] Recep Peker, Ankara me-busu Mümtaz Ökmen, Amasya mebusu Esat Uras ve Zonguldak mebusu Halil [Türkmen]'den müteşekkil komisyon kurulmuştu.

İlk tetkiklerin verdiği netice olarak, CHP Genel Sekreterliği'nin ayrıl-masına karar verilmiş ve bu karar Tekirdağ mebusu Faik Öztrak[ın] Dahi-liye Vekâleti'ne tayin olduğu bugün tatbik edilmiş ve Genel Sekreterlik Dr. Fikri Tuzer'e tevdi edilmiş bulunuyor.¹⁰

Hatırlanacağı gibi, parti-devlet bütünleşmesini sağlayan 1936 tarihli karar, Atatürk'ün ölümünden hemen sonra yürürlükten kaldırılmıştı. CHP, devlet ve hükümet aygıtından ayrılıyor ve eski

statüye geri dönülüyordu. Hemen 1939 yılı başında gerçekleşen bu önemli değişiklikten sonra içişleri bakanlığına Faik Öztrak ve CHP Genel Sekreterliği'ne de Ahmet Fikri Tuzer atanmıştı.

CHP'nin aynı yıl toplanan olağan kurultayında da bu yönde yeni kararlar alınmış ve valilerin CHP il başkanı olmasına son verilmişti. Kurultayda eski uygulama hayli eleştirilmiş ve partinin devletin bir parçası olarak algılanmasına artık son verilmesi istenmişti. Gerek Fikri Tuzer, gerekse diğer konuşmacılar, partinin sistem içindeki rolünün güçlendirilmesi gerektiğini vurgulamışlardı. Partinin devlet teşkilatını ve bürokrasiyi denetleme yetkisine kavuşması gerekiyordu; aksi halde partinin halkla bütünleşmesindeki sorunlar devam edecekti. İnönü de partinin güçlendirilmesinden yanaydı. Ancak bu tutum yanlış da anlaşılmalıydı. Amaç, partinin devlet ve hükümet aygıtından tam ve kesin olarak ayrılması değil, sadece parti-hükümet/devlet işbirliğinin ve ahenginin yeniden tesis edilebilmesiydi. Amaç, sağlam bir köprü inşasıydı. Ayrıca, valiler de CHP'nin işleriyle ilgilenmeye devam edeceklerdi.¹¹ Kısaca özetlemek gerekirse; kurultaydaki görüşme ve tartışmalar sırasında da açıkça görülmüştü ki, parti içinde iki zihniyet ve yaklaşım çarpışıyordu. Partinin öne çıkarılması gerektiğini savunan görüşe karşılık, 1936 kararının kaldırılmasının yarattığı boşluğun bir şekilde yeniden doldurulmasından yana olanlar da vardı.

Kurultay sırasında yeni önerilen tüzük taslağında, CHP genel sekreterinin parti hükümetine üye olmasının tabii olacağı da belirtilmişti. Ancak bu madde kurultayda uzun tartışmalara neden olacaktır. 1935 tarihli tüzükte böyle bir hüküm yer almıyordu. CHP Genel Sekreteri Fikri Tuzer, bu önemli ve yapısal değişikliği, kurultayda şöyle açıklamaya çalışıyordu:

Hükümet ve parti birliğine dair Genbaşkur [Genel Başkanlık Kurulu] tarafından 18 Haziran 1936 tarihinde ittihaz edilen kararın tatbik mevkiinde kaldığı üç seneye yakın bir zaman zarfındaki müşahedeler, bu vaziyetin idamesinde bir fayda olmadığı kanaatini tevliid etmiş ve bir murakabe cihazı olan partiye daha emin ve salim bir faaliyet imkânı temin edebilmek için, evvel emirde Genel Sekreterlik ile Dahiliye Vekâleti'nin

birbirinden ayrılmasına lüzum görülmüştür. Aynı sebebin vilayetlerdeki teşkilat üzerinde müessir olması icab edeceğinden, vilayet parti reisliklerinin de valiliklerden tefrik edilmesine zaruret hasıl olacağını takdir buyurursunuz.

Esasen Genbaşkur'un [Genel Başkanlık Kurulu'nun] yukarıda arz ettiğim kararından kastedilen gaye, hükümet ve parti işlerinin bir ahenk dahilinde sevk ve idare edilmesi imkânının temininden ibaret iken, maksadın hasıl olmaması ve buna mukabil, matlup ahengin behemehal tesis ve teminine zaruret bulunması, Genel Sekreterlik makamında bulunacak zatın parti kabinesinde yer almasını icab ettirmiştir.

Bu suretle, genel sekreterin halkın şikâyet, dilek ve ihtiyaçlarına müteallik meseleleri, kabinedeki arkadaşlarıyla görüşüp anlaşarak halletmesi ve devletin iç ve dış politikası üzerinde devamlı bir surette tenevvür ederek, parti işlerini ona göre sevk ve idare edebilmesi mümkün olabileceği gibi, parti başkanlıklarından ayrılan valilerin de, parti işlerini az çok bir devlet işi addederek, bu işlerle alakalarını temin edecektir.

Diğer yandan, tüzük taslağında aynı görüş yineleniyordu: "Parti, kendi bağrından doğan hükümet teşkilatı ile kendi teşkilatını birbirlerini tamamlayan bir birlik tanır. Parti teşkilatının kendi hükümetini her yönden muvaffak etmek için bütün kuvvetiyle çalışması esastır."

Oysa Çanakkale delegesi Halil Dilmaç, halkın CHP'den soğuduğunu anlatarak, halk ile parti arasındaki mesafeden şikâyet ediyordu. Ona göre, parti/hükümet/devlet kaynaşması, halkın CHP'den soğumasının ve partiden uzaklaşmasının temel nedeniydi. Dilmaç, bu görüşünü şöyle ifade ediyordu:

Fakat iş müntahap başkanlıklar safhasına girince, parti kemiyet ve keyfiyet itibariyle yükselmisti. Halk da her hususta partiyi kendisinin muini ve müzahiri olarak addetmişti. Bu hal, partinin mütekâmil devresi olarak telakki ediliyordu. Fakat bilahare valilere intikalinden dolayı her gün partiye karşı halkta bir alakasızlık baş göstermiştir. Hatta bir kayıt muamelesine dahi lüzum görmemek için partinin kapısından geçmeyenler olmuştur. Bendeniz on üç yıldan beri fasılasız olarak parti içinde çalıştığım için, bu söylediğim sözler tamamen hakikate müstenittir. Alakadar oldum ve

çok tetkik ettim. Acaba partiye karşı başlayan bu alakasızlık neden ileri geliyor? Gördüm ki, sebep şahıslarda, valilerde filan değil, şekillerdedir. Yani, iki duygunun muhite yayılmış olmasındandır: Birincisi, "Kimi kime şikâyet edeceğiz?" İkincisi, herhangi bir dilek için şikâyette bulundu ise, çok arkadaşımız bilirler ki, alacağı cevap şudur: "Arkadaş, söz torbaya girmez. Bir istida getir." Parti mümessillerine yapılan müracaatların, hemen denilebilir ki, onda dokuzundan müsbet bir netice alınamamıştır. Binaenaleyh memlekette "Kimi kime şikâyet edelim?" hissi hasil olmuş ve partiye karşı bir alakasızlık başlamıştır.

CHP Genel Sekreteri Fikri Tuzer'in konuşması, Refik Saydam hükümetince partinin yapısını değiştirme yolunda atılan önemli bir adımın geri alınmakta olduğunu gösteriyordu. Oysa İnönü'nün siyasi konuşmalarında önemle vurguladığı nokta, CHP'nin yönetim içindeki işlevinin, partinin güçlendirilmesi suretiyle artacağı yolundaydı. Hatırlanacağı gibi, bu alanda önemli bir girişim de hemen yapılmıştı. Ancak, aradan çok kısa bir süre, sadece dört ay geçtikten sonra bu girişimin önu bir başka resmi gerekçeye dayandırılarak kesilmek isteniyordu.

Resmi açıklamaya göre, amaç, partinin hükümet/devlet cihazından tam ve kesin olarak ayrılması değil, sadece parti/hükümet işbirliği ve "ahengi"nin sağlanmasıydı. Anlaşılan dört ay önceki kopuş yanlış değerlendirilmişti. Diğer yandan, bu yeni girişimi CHP'nin genel sekreteri aracılığıyla halk ile hükümet arasında köprü kurmak için attığı bir adım olarak da değerlendirmek mümkündür. Tuzer, konuşmasında, "Genel sekreterin halkın şikâyet, dilek ve ihtiyaçlarına müteallik meseleleri kabinedeki arkadaşlarıyla görüşüp anlaşarak halletmesi" gerektiğine işaret ederken, belki de yeni girişimin bu yönünü vurgulamak istiyordu.

Ancak bu tür bir değerlendirmenin doğru olmayacağını düşünüyorum. Çünkü, Tuzer, sadece bir cümle sonra konuşmasında şunu vurgulamaya çalışıyordu: Genel sekreterin bu suretle "devletin iç ve dış politikası üzerinde devamlı bir surette tenevvür ederek, parti işlerini ona göre sevk ve idare edebilmesi mümkün" olabilecekti. Bu, şu anlama geliyordu: CHP genel sekreteri, parti politikasını,

devlet politikasına göre saptayacak ve ona göre yönlendirecekti. Bu saptama, 1936 yılında parti/hükümet/devlet kaynaşmasında, partinin tamamen eridiği şeklindeki yorumu da güçlendiriyor.

İnönü'nün cumhurbaşkanı olmasından sonra CHP'nin yönetim içindeki işlevinin güçlendirilmesi yönünde atılan adımlar ve alınan siyasi önlemler, aradan sadece birkaç ay geçtikten sonra sonuçsuz kalıyor ve bu girişimden bir anlamda vazgeçiliyordu. CHP, yine devlet/hükümet politikasına bağımlı bir siyasi varlık olarak yaşamını sürdürecekti.

Ancak, yeni girişim sırasında Tuzer bir başka noktaya daha önemle işaret ediyordu: Tuzer'in konuşmasının son cümlesi bu bakımdan çok önemliydi: "Parti başkanlıklarından ayrılan valilerin de, parti işlerini az çok bir devlet işi addederek, bu işlerle alakaları" sağlanacaktı. Tuzer'in konuşmasının bu son cümlesi, valilerden parti ile ilgili işleri bir devlet işi olarak kabul etmelerini istemesi, aslında CHP yönetiminin parti/hükümet/devlet ilişkisinde siyasi tutarlılıktan tamamen yoksun olduğunu göstermektedir.

Bir yandan, CHP'nin hükümet ve devlet ile olan ilişkileri bir bağımlılık ilişkisi olmaktan çıkarılmak isteniyor, bunun için bazı ön adımlar atılıyor; diğer yandan da, bizzat CHP yönetimi, partinin hükümet ve devlet ile olan bağlarının yeniden güçlendirilmesini talep ediyor ve bunu sağlamaya çalışıyordu.

Madde üzerinde eleştirel bir konuşma yapan Afyon Milletvekili Galip Demirel'i, Manisa milletvekili Refik Şevket İnce izleyecektir. İnce, bu konudaki görüşlerini şöyle ifade ediyordu: "Tabii azanın manası, kabinede oturup, kabineye girip, İcra Vekilleri Heyeti'ne dahil manasına ise, böyle bir fikir varsa, ben kendi hesabıma, esas itibarıyla bunu kabul etmem." Ankara Milletvekili İbrahim Rauf Ayaşlı, daha da ileri giderek, maddenin anayasaya uygun olup olmadığını sorar. Bunun üzerine Program-Nizamname Encümeni adına Samsun Milletvekili Mehmet Ali Yörüker, "Teşkilat-ı Esasiye Kanunu tadil edilecekse, edilir... İş, buraya prensibin konulmasındadır" şeklinde yanıt verecektir.

Sinop Milletvekili Cevdet Kerim İncedayı, "bu hal, hükümet ve parti arasında karşılıklı menfaatleri telif için yapılmıştır" derken;

Refik Şevket İnce, maddenin anayasaya aykırı olduğuna dikkat çekiyor ve “buraya konulan azayı tabii kaydı, gayri tabiidir” şeklinde konuşuyordu.

Bu tartışmalar üzerine Ankara Milletvekili Mümtaz Ökmen şu açıklamada bulunacaktır: “Tatbikatta gördük ki, [devlet-parti birliği], ahengi temin etmekten ziyade bir tarafın ataletini ve mesaisinin aşağı yukarı felce uğramasını mucib olacak neticeler verdi.” Ökmen, bu konuşması ile üstü kapalı bir biçimde CHP’nin bir örgüt ve parti olmaktan uzaklaştığını ima ve itiraf ediyordu.

Bu sırada söz alan CHP eski genel sekreteri ve Kütahya Milletvekili Recep Peker ise, kurultay ve parti kararlarının bütün yasalardan ve hatta anayasadan da üstün olacağına, yasaların ve anayasanın kurultay kararları ışığı altında yeniden düzenlenmesi gerektiğine dikkat çektikten, bu suretle hükümet/devlet mekanizması karşısında CHP’nin yönetimdeki işlevini önemle vurgulayarak, partinin hükümet ve devletten önce gelmesi gerektiğini açıkça savunduktan sonra, genel sekreterin hükümet toplantılarına katılması, fakat hükümete üye olmaması yolunda uzlaştırıcı bir öneride bulunacaktı.

Tartışmalar sonunda konuyla ilgili madde komisyona iade edilmişti; ilgili madde, kurultaya yeniden sunulduğunda, komisyonca ele alınan maddede sadece bir ifade değişikliği yapılmış, fakat esasta bir değişikliğe gidilmemiş olduğu görülmüştü. Madde şu şekli almıştı: “Genel sekreterin parti hükümetine aza olarak girmesi temin olunur.” Madde bu şekilde tüzük hükmü olarak benimsenecektir.

Bu gelişmeleri hatırlamadan bu sırada hazırlanan taslağı tam olarak analiz edebilmek mümkün olmadığından şimdi bu ayrıntıları da bilerek konumuza geri dönebiliriz.

Bundan sonra aynı metinde 1933 tarihli taslaklara geri döndüğünü fark etmemek imkânsızdır: “Yurdun istiklalini ve Türkün büyük inkılabını tahakkuk ettiren Cumhuriyet Halk Partisi, merkezden köylere kadar yayılan teşkilatıyla, gene kendi bağrından doğan hükümet teşkilatı birbirini tamamlayan bir birliktir.” Her iki organ da “tek yürüyen ve tek düşünen bir birlik”ti. Aralarında

“herhangi bir ayrılık ve başkalık zehabına” yer verilmemeliydi. Bu konuda “itina” gösterilmesi gerekiyordu. Bir önceki metinde yer alan formülasyonda da bir değişiklik yapılmış ve “temas mevzuları”nın “kanun ve nizam çizgileri dışına” çıkamayacağı söylenmişti.

“CHP’nin Hükümetle Temas ve Münasebetleri Hakkında Talimatname”de temas konuları yazılırken “partinin ve parti hükümetinin en çok önem verdikleri mevzu”nun “inkılap umdelerinin kat’i mahfuziyeti”nden yine söz edilmişti. Diğer metinde biraz değişiklik yapılmış ve konu “en duygulu olacakları iş” tanımı ile özetlenmişti. Talimatnamede; “uzaktan ve yakından bu mevzua temas edecek herhangi bir hadisenin vukuunda veya böyle bir hadiseye başlangıç olmak ihtimalini gösteren vaziyetler zuhurunda parti ile hükümetin derhal sıkı bir temasa geçerek el ve işbirliği yapmaları ilk planda tutulması gereken bir vazifedir” şeklindeki hüküm, daha önce de gördüğümüz şekilde tekrar edilmişti. Diğer metinde de neredeyse aynı formülasyona yer verilirken, nedense “ihtimal” yerine “korku”¹² deyimi kullanılmıştı. Anlaşılan inkılabı karşı hareketler ihtimali “korku” vermeye devam ediyordu. Parti belgesinde bu türden bir sözcüğün kullanılmış olması, muhtemelen bu hayli geç tarihte bile benzeri duyguların hâkim olduğunu bize göstermektedir.

Bundan sonra her iki metinde de temas konularına yer verilmişti: Gerek merkezde ve gerekse illerde daha önce gördüğümüz şekilde ve benzer temas konuları yeniden ele alınmıştı. Belki burada yinelenmesi gereken hüküm; “konferans ve miting gibi toplantılar”ın, “yeniden parti ve cemiyet kurulması veya mevcut olanların kalkması”nın, “her türlü neşriyat vasıtalarının kurulması veya kapanması gibi işler”in ve nihayet “her türlü siyasi hareket ve teşekküllerle siyasi cürümler”in “parti reisi ile vali arasında daha sıkı bir temas ve münasebet tesisini icab” ettireceğiydi. “Parti reisi bu işlere dair öğrendiklerini valiye arz eder; vali dahi bunlardan lüzumlu gördüğü hususlar hakkında parti reisini aydınlatırdı.” Gerçi her iki metindeki ifadeler neredeyse aynıydı; fakat yine de küçük bir farklılık bulunuyordu: Talimatnamede “lüzumlu gör-

düğü hususlar” denilirken, diğ er metinde bu ifade “partiyi ilgilen-diren” şeklindeydi. Anlaşıyor ki, yine valinin “aydınlatma” gö-revinin geniş mi yoksa dar mı tutulacağı konusundaki kararsızlık metinlere damgasını vurmuştu. Belki de sonunda dar tutulmasına karar verilmişti.

Kaza ve nahiyelerde de benzer temas konuları yeniden ifade edilirken; iki metin arasında yine önemli bir fark vardı: Talimat-namede illerdeki temas ile aynı hükümlere yer verilirken; diğ er metinde aynı temas konularının “kaza ve nahiyeye taallük eden kısımlarının tatbikatından ibarettir” formülüne geri dönmüştü; hatırlanacağı gibi bu formülü daha önce de görmüştük. Böylece küçük yörelerdeki temasların daha dar bir tabana oturtulması için niyet beyanında bulunulmuş oluyordu.

“CHP’nin Hükümetle Temas ve Münasebetleri Hakkında Ta-limatname”de; “Memurlar hakkındaki şikâyetleri parti reisi va-liye etraflıca ve delilleriyle bildirir. Ancak bu şikâyetlerle bunların neticeleri hakkında teşhir ve nümâyîş tazammun eder tarzda söz söylenemez ve bu yolda herhangi bir harekette bulunulamaz. İnti-hap dairelerini dolaşmakta olan parti mebusları dahi bu noktaya herkesten ziyade riayet ederler” deniliyordu.

Bu kez de seçim bölgelerini ziyaret eden milletvekillerinin duy-duklarını olur olmaz yerlerde tekrar etmemeleri isteniyordu; belli ki, milletvekillerine de hayli şikâyet aksettiriliyordu ve onların da bu şikâyetleri halk arasında yaymalarına geçit verilmemesine dik-kat edilmişti. Diğ er yandan, şikâyetlerden bir sonuç alınamaması halinde de bunun yeni bir şikâyet konusu olmaması gerekiyordu. Bu tür formülasyonların daha önce de kaleme alınmış olduğunu hatırlatmakla yetiniyorum; ne var ki, diğ er metinde bütün bu hü-kümler kaldırılmıştı. Bu, gerçekten de dikkat çekicidir.

Ardından yeniden parti-devlet ilişkisinin nasıl ve kimler ara-sında kurulacağına ilişkin hükümlere yer verilmişti. Eskiden de alışık olduğumuz bir formülasyon biraz farklı şekilde de olsa iki metinde de yer alabilmişti: “Mahalli belediye işleri hakkında be-lediye reisleriyle yapılacak temaslar müstesna olmak üzere vıla-yet ve kazalara bağlı şube ve dairelerle doğrudan doğruya temas

yapılmaz.” Bu ifade tarzından belediyelerle ilgili olarak daha alt kademelerle doğrudan temas kurmanın mümkün olup olmadığını söylemek güçtür.

Hâlâ görüşmelerin şifahi mi, yoksa not alınarak mı yapılacağı konusunda kararsızlık sürüyor olmalıydı; çünkü talimatnamede not almanın da mümkün olabileceği hükme bağlanmışken; diğer metinde bu kez bu kısım yeniden çıkarılmıştı.

Fakat şimdiye kadar hiçbir metinde karşılaşmadığımız bir hüküm bu kez her iki belgeye de eklenmişti. Buna göre, “partinin bölge müfettişleri, kendi bölgelerindeki vali, kaymakam ve nahiye müdürleriyle işbu talimatnamede zikredilen mevzular dairesinde daimi temasta bulunurlar”dı. Bu şekilde partinin bölge müfettişlerine özel bir yetki tanınmış oluyordu.

Meydana gelebilecek olası anlaşmazlıklar için daha önce gördüğümüz formülasyonların yinelendiğini belirtmekle yetineceğim. Anlaşmazlıkların çözümünde; genel sekreter ile bakanlar arasında hakem olacak merci başbakan ya da partinin Genel Başkanlık Divanı idi. İllerde ise, parti başkanı valiyle anlaşamadığı takdirde yine parti yönetim kurulundaki arkadaşlarıyla görüşerek sorunu çözmeye çalışacak, o da olmazsa (talimatnameye ilk kez giren formülasyonla) parti bölge müfettişinin aracılığını rica edecekti. O da olmazsa, konu genel sekreterliğe yazılacaktı. Her iki metinde de bölge müfettişine yer verilmiş olması, sorunların çözümünde yeni bir kademenin daha ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Ancak bu hüküm, bir önceki hüküm de hatırlanacak olursa, parti bölge müfettişlerine verilen yetkinin tesadüfi olmadığını da göstermektedir; aksine parti bölge müfettişliği bu tarihte önemliydi. Uyuşmazlığın çözümü için öngörülen diğer adımlarda ise herhangi bir değişiklik yapılmasına gerek görülmemişti. Devam etmek gerekirse; “kaza ve daha küçük kademelerde mahalli idare heyeti reisleriyle idare amirleri arasında çıkacak anlaşmazlıkların halli valiler ile vilayet parti reislerine ve nihai derece bölge müfettişliğine aitti.” Bir diğer metinde ise, bu formülasyonda da değişiklik yapılmıştı: “kaza ve daha küçük kademelerde mahalli idare heyeti

reisiyle idare amiri arasında çıkacak anlaşmazlıklar vilayetin hükümet reisi ile vilayet parti reisinin müşterek verecekleri kararla hallonulur”du. Eğer yine uzlaşma sağlanamazsa, bir önceki hüküm devreye girecekti.

Sorunların ve anlaşmazlıkların gizli kalması ve hiçbir şekilde yeni yeni meseleler yaratmamasına ilişkin hükümlerde de herhangi bir değişiklik yapılmasına ihtiyaç duyulmamıştı. Talimatnamede; “mahiyetleri ne olursa uyuşulamayan mevzuların gizli kalması ve üçüncü şahıslara ifşa edilmemesi lazımdır; gerek görüşmelerin ve gerekse yukarı makamlarla yapılan muhaberelelerin neticesi alakalı zatlar tarafından bir memleket meselesinin halledilmiş olmasından mütevellid bir memnuniyetle karşılanmalı ve asla şahsi kırgınlıklara meydan verilmemelidir” denilirken; diğer metinde bu formülasyon şu şekilde idi: “parti ile temasa ait yazışmaların asıl ve müsveddeleri ile bunlardan vücuda gelecek dosyalar vekillerin ve mahalli hükümet reislerinin elinde partinin mahrem birer emanetidir; vekiller ve mahalli hükümet reisleri icab eden makamlara, maksadı kendi emirleri olarak tebliğ ve takip ederler; partiyi temsil eden zatların imzasını taşıyan yazıların asılları ve örnekleri resmi makamlar arasında dolaştırılmaz.” Bu konudaki duyarlılık sürüyordu.

Talimatnamede daha önce diğer metinlerde rastladığımız şekilde, parti kongrelerinde temsil edilecek olan en büyük mülki idare amirleri ile belediye başkanlarına ilişkin hemen hemen aynı kural-lara yer verilirken; diğer metinde bu hüküm tamamen çıkarılmıştı. Hâlâ tam bir berraklık yoktu. Dahası, “merasim” başlığını taşıyan bölüm her iki metinde de yine yer alıyordu:

Hükümet reisleri ile bilumum parti mensupları iş sahasında riayet ettikleri samimi gönül bağlılığı ile karşılıklı sevgi ve saygıyı, çalışma icaplarının dışında vuku bulacak temas ve münasebetlerde daha bariz ve daha canlı bir şekilde göstermeye dikkat ederler. Parti reis ve azaları, hükümet reisi ile her karşılaştıkça sevgi ve saygı ile selamlaşmaya azami dikkat ve ihtimam gösterirler. Bilhassa halk muvacehesinde hükümetin reisine gösterilecek saygıya hususi bir ehemmiyet verilmelidir.

Diğerinde biraz farklı bir ifade vardı, fakat önemli bir değişiklik yapılmamıştı. Yine de bu formülasyonda yeni bir yön vardı; o da, iş ilişkilerinin dışında da parti ve devlet temsilcilerinin birbirlerine gösterecekleri karşılıklı saygının ve sevginin özellikle de halkın gözü önünde belirginleşmesine yönelik çaba hemen fark ediliyordu. Arada soğukluk olduğu izlenimi verecek her türlü davranıştan kaçınılması istenmişti. Diğer yandan, parti yöneticilerinin mülki idare amirleri ile her karşılaştıklarında adeta askeri selamlaşmaya benzer bir tutum almaları gerekiyordu. Özellikle de halkın arasında olduklarında. Bu hüküm, özellikle partiye verilmiş bir direktif sayılmalıdır. Böylece partinin bile devlet karşısında önünü iliklemekte olduğu herkesten tarafından görülmeli ve anlaşılmalıydı; elbette devlet her şeyden daha üstündü. Bunun ötesinde; karşılama törenlerinde, ziyaretlerde, her türlü törende daha önce gördüğümüz şekildeki temaslar yine talimatnamede yer almıştı. Yukarıdaki saptamamı güçlendiren bir başka hükme de değinmeden geçemeyeceğim: “Merasimde CHP sıra itibariyle resmi devlet teşekküllerinden sonra gelir.” Ya da diğer metindeki ifade: “Her türlü merasimde resmi devlet teşekküllerinden sonra Cumhuriyet Halk Partisi gelir.” Ancak sadece Cumhuriyet Bayramı’nda mülki idare amirlerine ilk tebriki parti yöneticilerinin yapacağı belirtiliyordu. Bu, partiye hayli cömert bir ikram sayılabilirdi! Bir başka cömertlik de, mülki idare amirlerinin iade-i ziyaretlerini Cumhuriyet Bayramı’na has olmak üzere önce partiye yapmalarına yönelik hükümdü.

Son hükümlere gelince; valilerden yine “resmi teşkilata, müesseselere ve halka partiye karşı sevgi ve alaka uyandıracak telkinlerde” bulunmaları bekleniyordu. Valiler, “partinin şeref ve haysiyetine ait işlerde devamlı bir hassasiyet gösterir” di; “parti hükümetin valisi bulunmak sıfatıyla da partiye ilgili yanlışlıklar ve yolsuzluklar görürse, keyfiyeti Parti Genel Sekreterliği’ne yazar” dı. Buna karşılık genel sekreter de gerek göreceği konularda valilerle doğrudan yazışma yetkisine sahipti. Bu formülasyonları daha önce de görmüştük; hatırlıyoruz.

Parti-Devlet Bütünleşmesinde Bakanlıkların/ Bürokrasinin Tepkisi ve CHP Genel Sekreterliği'nin Tutumu

Şimdi artık bir adım daha ileri atabilir ve hepsi aşağı yukarı birbirine benzeyen, fakat farklı formülasyonlara sahip metinleri ayrıntılı bir şekilde gözden geçirdikten ve aradaki farkların siyasi önemi-ne ve anlamına da değindikten sonra son öneriye yönelik tepkilere geçebiliriz. Öncelikle belirtmeliyim ki, görüş alınan nihai metin hangisidir, bunu kesin olarak söylemeye imkân yoktur. CHP Genel Sekreterliği'nin, muhtemelen 1939 yılında ya da sonrasında kaleme alınmış olan metni, "CHP'nin Hükümetle Temas ve Münasebetleri Hakkında Talimatname"yi, parti teşkilatına değil de, görüşlerini almak üzere, hayli geç bir tarihte, 3 Ocak 1941'de bakanlıklara ilettiğini görüyoruz.¹³ Bakanlıklardan gelen yanıtlarda atıfta bulunulan hükümler bu metindeki formülasyonlarla örtüşmektedir. Tuhaf olan nokta, parti-devlet ilişkisini kurmak üzere yapılan hazırlıkların 1933 yılından 1941 yılına kadar yıllardan beri kaplumbağa hızıyla cereyan etmiş olmasıdır! Bu tarihte dahi metinler ve formülasyonlar hâlâ tartışılıyordu. Muhatapların daha ziyade mülki idare amirleri olması, bu tartışmada CHP Genel Sekreterliği'nin karşısına ağırlıklı olarak Dahiliye Vekâleti'ni çıkaracaktır.

Dahiliye Vekâleti metni genel olarak onaylamıştı. Bir an önce uygulamaya geçilmesinden yanaydı. Ancak birkaç yönden de itirazı olmuştu. Buna göre; "fırka reislerinin doğrudan doğruya daire müdürleri ile temaları, devlet mümessillerinin otoritesini zaafa uğratmakta" idi ve "bunun önünü almak" gerekiyordu. Yani partinin alt kademe bürokrasiyle doğrudan teması arzu edilen bir yöntem değildi. Öyle görünüyor ki, talimatnamede bu hüküm göze çarpmıştı. Mülki idare amirleri ile parti başkanları arasındaki olası bir anlaşmazlığın çözümünde, valilerin genel sekretere bilgi vermesi gibi, genel sekreterin de konuyla ilgili bakanlığı bilgilendirmesi talep ediliyordu. Herhalde böylece eşitliğin temin edildiği düşünülmüştü. Ayrıca, "grup içtimalarında"¹⁴ valilerin reisliklerinin temini için grup talimatnamesine" ek yapılması da isteniyordu. Bu şekilde valilerin parti karşısında ağırlığının artacağı düşünülmüş olmalıydı.

İlk talep genel sekreterlikçe kabul görmüş ve metinde, hatırlanacağı gibi, temaların “vilayete bağlı şube ve dairelerle yapılmaz” olduğuna ilişkin hüküm konulmuştur. “Lüzum görürse” kaydı, yine hatırlanacağı gibi, metinden çıkarılmıştı. Muhtemelen genel sekreterliğin el yazısı notunda da, bu değişiklik sonucunda “maksat hasıl” oldu denilmektedir. Başkaca değişiklik yapılmamıştı. Genel sekreterin ayrıca bakanlığı bilgilendirmesine ihtiyaç görülmemiş olmalıydı. Ayrıca, yine genel sekreterliğin notuna göre, son talebin söz konusu metnin amacıyla yakından uzaktan hiçbir ilgisi bulunmuyordu; bu bakımdan görmezden gelinebilirdi. Diğer taraftan, bu türden bir talimatname kaleme alınacaksa, ki hazırlanması zaten parti tüzüğüne amir hükmüydü, bu türden bir talebin yerine getirilmesi doğru olmazdı. Görüldüğü gibi, Dahiliye Vekâleti, idareyi koruma gayretindeydi ve parti yöneticilerinin işlerine müdahale etmesi ihtimali huzuru bozmuştu.

Adliye, Maarif, Nafia, Ziraat, Maliye ve Milli Müdafaa vekâletleri yeni bir öneride bulunmamıştı. Hariciye Vekâleti de, tıpkı Maliye, İktisat, Maarif, Ziraat, Münakalat, Ticaret, Nafia, Maliye ve Sıhhat ve İçtimai Muavenet vekâletleri gibi olumlu görüş belirtmişti.

Sıhhat ve İçtimai Muavenet Vekâleti de, tıpkı Dahiliye Vekâleti gibi, anlaşmazlık halinde “lüzum görürse” ifadesinin metinden çıkarılmasını ve valilerin de durumu ilgili bakanlığa yazmasını istiyordu. Genel sekreterlik, hatırlanacağı gibi ilk talebi kabul etmişti.

Gümrük ve İnhisarlar Vekâleti, genel sekreter ile bakanlar arasında çıkabilecek bir anlaşmazlığın başbakan aracılığıyla çözülmesinden yana görüş belirtmişti. Gerekirse Parti Başkanlık Divanı da karar verebilirdi. Diğer yandan, olası bir anlaşmazlığın çözümüne ilişkin formülasyonda, “alakadar eden bir işte” tanımı hayli “mutlak” bulunmuştu ve bunun yerine “esaslı işler” denilmesi isteniyordu. Yine “lüzum görürse” ifadesinin kaldırılması talep ediliyordu. Genel sekreterlik, bütün bu önerileri benimsemişti. Bu kez de bürokrasinin partiyle kurulacak ilişkide alanı genişleten bir ifadeden rahatsızlık duyduğunu söyleyebiliriz; aksine münasebet kurulabilecek alan mümkün olduğunca dar kalmalıydı!

Gümrük ve İnhisarlar Vekâleti, diğer yandan, daha önemli ve esaslı bir meseleye itiraz ediyordu:

Parti ile hükümet arasında yapılacak temasların kaza ve nahiyelere kadar götürülüp genişletildiği görülmüştür. Halbuki kanaatimce, taşralarda parti teşkilatını temsil edenlerin ne kadar iyi niyetle ve samimi hislerle mütehassıs olurlarsa olsunlar, kaymakamlar ve nahiyeye müdürleri ile doğrudan temaslara geçmeleri, iki tarafta alınganlık ve hoşnutsuzluk doğmasına ve bu yüzden aralarında daimi ihtilafların meydana almasına sebebiyet verebilir. Bu itibarla nizamnamede tasrih edilmiş olduğu üzere, vilayetlerde partiyi alakadar eden işler için vilayet merkezlerinde parti reisleri ile valiler arasında temas icrası ile iktifa edilip, kaza ve nahiyelerde parti mümessilleri ile hükümet mümessillerinin bu işlerde mensup oldukları vilayet parti reisleri ve valilerden alacakları emir ve direktiflere göre hareketleri, maksadı temine kifayet edecektir.

Bakanlık, metinde bu yönde bir değişiklik talep ediyordu. Görüldüğü üzere, il merkezlerinde valiler ile parti yöneticileri arasında gerçekleşecek temaslar bir ölçüde kabul edilebilmekte, fakat diğer yandan temasların daha alt düzeye indirilmesinden özenle kaçınılmaya çalışılmaktadır. Küçük taşra birimlerinde parti yöneticileriyle mülki idare amirleri arasında muhtemelen zaten mevcut olan gerginliklerin bu vesileyle daha da büyümesinden ve artmasından çekinilmiş olabilir. Ayrıca, bakanlık en uç noktalarda partinin doğrudan müdahalesi karşısında tedirginlik duymuş da olabilir. Muhtemelen bu seviyede idarecilerle partililer arasında işbirliğinin umulduğu ölçüde kurulamayacağından endişe ediliyor ve anlaşmazlıkların küçük yerlerde süratle kişisel ve sert çatışmalara dönüşebileceğinden kuşku duyuluyordu. Bu bakımdan temaslardan uzak kalınması gerekiyordu. Bu yörelerde yöneticilere inisiyatif tanımak yerine, amirlerinin emrinde kalmaları daha uygun bulunmuştu!

İktisat Vekâleti ise, sözlü temasların yeterli olduğu görüşündeydi. Yazı ile temaslarda ise bakanlığın görüşü şu şekildeydi: "Fırkanın prensiplerine müteallik kısımları başvekilin ıttılından

geçirdikten sonra vekâletlere gelmesi faydalıdır. Bu suretle hükümetin siyaseti ile fırka prensipleri temas haline konmuş ve her iki tarafın reisinin işgal ettiği makam tarafından tatbikatta bir [sonuç] elde edilmiş, vekiller ile Kâtibi Umumilik arasında ihtilaf zuhuruna meydan bırakılmamış olur.”

Burada da temasların şifahi düzeyde kalmasından yana bir tutum görülmektedir. Ayrıca, belki daha önemli olan nokta, partinin görüşlerinin başbakanın onayı alınmadan doğrudan bakanlıklara yönlendirilmesinin önüne geçilmek istenmesidir ki, bu öneri çok anlamlıdır. Genel sekreterlik ise bu öneriye karşı çıkmıştı: “Bu taddil yapılırsa, fiiliyat ve tatbikatta birçok güçlükler çıkar. Fırkanın yazı ile temasları çok fazladır. Prensip ve programa ait temaslar için Reis Umumi Vekili olan Başvekil Paşa Hazretleri ile her hafta konuşulmaktadır.” Fakat genel sekreterlik ile bakanlar arasında çıkabilecek olası bir anlaşmazlığın giderilmesinde Gümrük ve İnhisarlar Vekâleti’nin de önerisi ile birlikte kabul edilen formülasyonun tatminkâr olduğu görülmüştü. Anlaşılan merkez ve iller dışında partiyle devlet arasındaki temasların sonu gelmişti artık.

Bu arada, “fırkanın alakadar olmadığı hükümet işlerine fırka reisinin müdahalesini davet eder şekilde olduğu için”, “fırkayı veya hükümeti alakalandıran bütün işlerde” şeklindeki ifadede değişiklik yapılması önerisi genel sekreterlikçe kabul edilmemişti.

Bu formülasyon önemlidir; çünkü parti ile devlet arasında kurulması öngörülen ilişkinin belki de en önemli ayağını oluşturmaktadır. Parti yöneticilerinin müdahale alanını genişleten ya da daraltan bir formülasyon tartışmasından söz ediyoruz ve tahmin edileceği gibi, bürokrasi kendi alanına yönelik her türlü müdahaleye tepki gösteriyordu. Parti, önceden geniş kapsamda formüle edilmiş bir alanda müdahale yetkisine sahip olmamalıydı. Aksine, partinin müdahil olabileceği alan hayli daraltılmış kalmalıydı. Partinin ilgisinin olmadığı hükümet işlerinin neler olabileceğini tanımlamak herhalde epey güçtü.

Söz konusu metne ilişkin olarak Dahiliye Vekâleti’nin görüşleri ile CHP Genel Sekreterliği’nin bu görüşler karşısında ayrıntılı açıklamaları söz konusudur. Dahiliye Vekâleti, partinin hükümet

işleri ile ilgili olarak geniş manada temaslarda bulunmasının yerinde olacağı kanısındaydı ve “her hususta temas kabil ve caiz olacağından”, “bunun böyle tahdidi mahiyette tesbiti”ne gerek görülmemiştir. Diğer yandan, “hükümet memurlarının uhdelerine mevdu vazifeleri kanuni mevzuat çerçevesi dahilinde tedvire mecbur olduklarına göre, temas mevzuu olan her işin ancak bu zaviyeden tetkik ve mütalaası icab eder”di. “Bu itibarla bu mevzuların bir anlaşma neticesinde tatbikine gidilmesi varit görülmemekte”ydi. Nihayet “kanun icablarını tatbikte herhangi bir suretle ihmal ve terahisi [gevşekliği] görülen idare memurlarının bu hareketlerinden dolayı yapılacak muamele de, yine kanuni mevzuatla tespit olunmuştu.” Bunun sonucunda “bu temas mevzuunun müteakib hayırhahlıkla bir tenvir [aydınlatma] ve hasbihal [görüşme/dertleşme] çerçevesinin haricine çıkmasına fiilen imkân görülmemekte”ydi.

Dahiliye Vekâleti, olağanüstü kıvrak bir üslup içinde, partinin müdahale alanını daraltmak amacındaydı. İlk bakışta sanki bir itirazda bulunmuyordu. Fakat hemen ardından, memurların yasal görevlerini yaparken dışarıdan ve hatta hükümet partisinden dahi talimat alamayacaklarını ve müdahale altında kalamayacaklarını vurguluyordu. Aksi halde, yasaların dışına çıkmış olurdu! Dahası, bürokrasi ile parti yöneticileri arasında ortaya çıkabilecek bir meselede mutlaka anlaşmaya varılması gerektiği yönündeki beklenti de, bakanlığın itirazına uğramıştı. Bu, artık çok fazlaydı! Bürokrasi, dışarıdan müdahale sonucunda kendisine verilen yasal görevleri göz ardı edemezdi; ederse bu takdirde yasal sorumluluktan kurtulamazdı. Bu nedenle de anlaşmazlık halindeki konuları, uygulamadan bekletemezdi. Bakanlığın asıl beklentisi ise, bütün bu temaslara uygun bir sohbet ortamının dışına çıkmamasının sağlanmasıydı! Devlet, herhalde partiden talimat alacak değildi!

Genel sekreterlik ise, bu görüşlere hiçbir şekilde katılmadığını açıklamaktadır: Nihayet talimatname, yasaların üzerinde olmadığı gibi, temaslara da kapsamı gayet açık bir şekilde ortaya konulmuştu. Genel sekreterlik, özellikle olası anlaşmazlık hallerinde ortaya çıkabilecek sorunların çözümünde hayli ısrarlıydı:

Hiç şüphesiz herhangi bir iş konuşulurken, bu işin devlet mevzuatından biriyle münasebeti anlaşılırsa, bunların gösterdiği hüküm dairesinde mutabakat hasıl olur. Fakat kanun ve nizam mefhumlarının hududu haricinde kalan ve ancak birer içtihat ile halledilmesi zaruri olan sayısız işlerden partiyi alakalandıranların ve bilhassa bunlardan hissi bir mahiyeti ait olanların muhakkak birer anlaşma mevzuu olacaklarına ve yine görüşlerde mutabakat hasıl olmadığı takdirde "hasbihal çerçevesini" de tecavüz edeceklerine şüphe yoktur.

Genel sekreterlik, anlaşılacağı gibi, partinin müdahale yetkisini ve gücünü canla başla savunmaya çalışıyordu.

Dahiliye Vekâleti, Cumhuriyet Bayramı törenleri için resmi bir talimatın var olduğunu hatırlatıyor ve metinde ortaya konulan önerinin uygulanması için söz konusu talimatın değiştirilmesi gerektiğini ileri sürüyordu. Diğer yandan, "yurdu ve partiyi alakalandıran umumi menfaatlere müteallik her iş hakkında parti hükümetle temas edebilir" şeklinde bir formülasyonun daha uygun olduğunu ileri sürüyor ve "intihap işlerinde hükümet kayıtsız ve şartsız partinin kararlarını tatbik etmek mevkiindedir ve daima böyle olması elzemdir" şeklinde yeni bir öneride bulunuyordu. Bu son öneri, tek parti dönemindeki seçimlerin tabiatını açıkça göstermekte olduğu gibi, bu alanda bakanlığın da görüş ve düşüncesini açığa çıkarmaktadır!

Dahiliye Vekâleti'nin bir itirazı da, "valilerin halin icablarına göre mahrem tutmak mecburiyetinde oldukları bazı cihetler nazarı dikkate alınarak, haber ve hadiselerden muvafık gördüklerini parti mensuplarına bildirmeleri" ile yetinilmesiydi. Genel sekreterlik ise, bunun doğal olacağını düşünmüştü: "Eğer maksat bundan ibaret ise, partinin mesuliyet mevkiinde bulunan bir valiyi mahrem tutmak ıztırarında [mecburiyetinde] bulunduğu hususatı ifşa etmeye mecbur etmek istemeyeceği gibi, maddenin idare makamlarına vazifelerinin icablarını ifa etmemeyi telkin edecek bir mana ihtiva etmediği de meydanda" idi. Diğer yandan, bakanlığın ikinci önerisi yerinde bulunmamıştı; çünkü, "partinin hükümetle temasını münhasıran 'yurdu ve partiyi alakalandıran umumi

menfaatlere müteallik' işlerle mukayyet kılmak, nizamname ve programda büyük kongreler tarafından tespit edilen ve parti ile hükümete müşterek bir vazife olarak tevdi olunan esasları ihmal [etmek] demek olur"du. "Mezkur maddelerde ayrı ayrı fıkralarla ifade edilen bu esasların takip edilebilmesi için açık olarak yazılması zaruri olduğu gibi, bunların tahakkukuna çalışmak parti kongrelerine karşı hepimizin ifasına mecbur olduğumuz esas vazifelerdendi." Genel sekreterlik, elinden geldiğince partinin müdahale yetkisinin dar alana sıkıştırılmasına yönelik önerileri geri çevirmeye çalışıyordu.

Dahiliye Vekâleti'nin görüşüne göre, "temasta anlaşmazlık faslı"na ilişkin olarak, "temas ve münasebetler ihtilaf mevzuu olmayacağından, bu faslın büsbütün tayyi [kaldırılması] münasip"ti. "Ancak memurların kanunsuz ve parti prensiplerine aykırı ve memleket menfaatine muzır hareketleri görüldüğü takdirde, keyfiyetin genel sekreterliğe bildirilmesi ve alakalı vekâletlerle işin icablarına göre halline tevessül edilmesi pek tabii"ydi. Diğer yandan da, "şikâyet ve dilekler de, şimdiye kadar olduğu gibi, alakalı makamlara usulen bildirilmekte ve bunlardan kabili tahakkuk olanların icabları ifa edilerek, yapılamayanların da sebepleri hakkında parti teşkilatına malumat verilmekte"ydi.

Bu aşamada bürokrasinin tedirginliğini artık daha yakından izlemek mümkündür: Dahiliye Vekâleti'ni bürokrasinin sözcüsü olarak kabul etmemiz halinde, memurların kendilerini parti ile eşit ilişki içinde gören zihniyete karşı sert bir mücadele verdikleri açıktır. Anlaşmazlık da ne demektir? Bu türden eşitlikçi bir anlayışı öne alan formülasyonun metinden tamamen çıkarılması daha yerinde olurdu. Memurların partililer tarafından denetimi de belirli usuller dahilinde yapılmalıydı ve zaten uygulama da bu yönde gelişmişti. Şikâyetler ve dilekler, merkezde genel sekreterlikte toplanıyor ve gereken işlemler buradan, yani bürokrasinin yüksek kademeleri ile temas halinde yapılıyordu. Bu, yeterli bir formüldü ve bundan daha ileri gidilmesine ihtiyaç görülmemişti. Dilekler kısmına gelince; bu konuda da belirli gelenekler vardı ve gereken açıklamalar yapılıyordu zaten. Bu alanda da bir hesap sorma mekanizmasına

ihtiyaç olduğu söylenemezdi. Partinin denetim ve hesap sorma yetkisi bu denli sınırsız tutulmamalıydı!

Genel sekreterlik, özellikle bu madde ile yakından ilgiliydi ve bakanlığın önerisini reddediyordu: “Bu tür ihtilaf mevzularının geçen senelerde sık sık tekerrür ettiği ve düzeltici bir amilin mevcut olmaması yüzünden esefe şayan neticeler tevliid ettiği ve hatta Genel Sekreterliğin Dahiliye Vekâleti’ne ve parti reisliklerinin valilere tevdi edilmesine mecburiyet görmek gibi fevkalade tedbirlere sebebiyet verdiği hepimizin malumu”ydu. Parti merkezi, bu alandaki sorunlara tarihsel bir perspektifle ışık tutmaya çalışırken, uygulamadaki farklı tutumları gündeme getiriyordu. Anlaşılan yerel düzeyde ortaya çıkan anlaşmazlıklara ilişkin olarak bu tarihe kadar söz konusu boşluğu doldurabilecek hiçbir girişimde bulunulmamıştı! Bu, tarihi bir itiraftı; ancak parti-devlet bütünleşmesinin bu sorundan kaynaklandığına değinilmesi ilginçtir. Bizzat genel sekreter, talimatnamede öngörülen temasların gerekli olduğunu, bunun tecrübeyle sabit bulunduğunu açıklıyordu. Nitekim geçmişteki anlaşmazlıkların anlaşılabilir haddi hesabı yoktu. O kadar ki, iş sonunda parti-devlet bütünleşmesine kadar varmıştı. Genel sekreterlik,

salahiyet hududunu tecavüz eden bir parti reisinin veya parti işleriyle hiç alakalanmayan bir idare amirinin tavır hareketleri yüzünden tahaddüs edecek vaziyetlerden sarfı nazar, [...] kanun ve nizam mefhumunun hududu haricinde kalan ve ancak birer içtihat ile halledilmesi zaruri olan sayısız işlerden partiyi alakalandıranların [...] tasrih edildiği veçhile yüksek makamlara müracaata hacet bırakmadan tesviyesine çalışılması ve muvaffakiyet hasıl olmazsa, bir gûna kırgınlık ve ahenksizlik vermeyecek muayyen çarelerinin temin edilmiş olması memnuniyetle telakki edilmeye layıktır mütalaasında [idi].

Genel sekreterlik, var olan sorunların yokmuş gibi telakki edilmesinden yakınıyor ve uygun formüllerin reddi karşısında duyduğu hayal kırıklığını yansıtıyor gibidir. Bunu yaparken de partiyi öne çıkarmaya çalışıyordu. Partinin müdahale eğilimlerini sınırlandırmaya ve durdurmaya çalışan bakanlık önerisi kibarca redde-

diliyordu. Yerel düzeydeki sorunların da kendi içinde ve yöresinde halledilmesinin daha uygun olacağı belirtiliyordu. Yerel sorunların çözümünün merkezden beklenilmesi doğru değildi.

Bu arada, Dahiliye Vekâleti'nin merasim için önerisini de yanıtlayan genel sekreterlik, bu uyarıyı kabul ediyor, ancak talimatnamenin değiştirilmesinin de "güç bir şey" olmadığını hatırlatıyordu.

Dahiliye Vekâleti'nin bir itirazı da, genel sekreterliğin valiliklere doğrudan yazabilme yetkisine ilişkindi: "Bu şekilde tatbikatta bazı karışıklıklara sebebiyet verilmesi melhuzdu [olasıydı]." "Filhakika herhangi bir iş hakkında alakalı vekâletlerden aldıkları bir direktif ile Genel Sekreterliğin iş'aratı arasında mübaniyet [çelişki] gördükleri takdirde, vaziyetin tenviri için muhaberata mecbur kalmaları ve işin bu yüzden uzaması ihtimalleri varitti". "Aynı zamanda hadise hakkında işle alakalı vekâletin evvelce takarrür etmiş ve tebliğ olunmuş herhangi bir nokta-i nazarı olabileceğinden, idare makamlarını mütenakız [zıt] tebliğler karşısında bırakmak veya onlar karşısında Genel Sekreterlik ile vekâlet makamlarını ihtilafli vaziyette göstermek gibi hiçbir suretle arzu edilmeyen neticelerle karşılaşmak mümkündü." "Bu itibarla Genel Sekreterliğin herhangi bir mevzu hakkında valilere yapacağı tebligatı, işin alakasına göre ait olduğu vekâlet yoluyla yapması, parti işlerinin süratle ve selametle yürütülmesi yönünden lüzumlu ve faydalı görülmekte"ydi.

Bakanlık, nihayet merkezde bile genel sekreterliğin doğrudan valilere yazmasına karşı çıkıyordu; genel sekreterlik ile valilere verilen bakanlık talimatları arasında ortaya çıkması muhtemel çelişkiler, olumsuz bir görünüm yaratacağı ve bundan kaçınılması gerekiyordu. Bu türden farklı talimatlar, neticede işlerin uzamasına da sebebiyet verecekti. Lüzumsuz işlere ne gerek vardı? Bu tür karışıklıklardan kaçınılması için bir başka formül öneriliyor ve genel sekreterlik ile bakanlıkların yazışması ile yetinilmesi isteniyordu. Parti genel sekreterine bu alanda kesin olarak tanımlanmamış yetkiler verilmesi pek de hoşta gitmemişti. Memurlar kendilerini koruma zırhı altında daha güvenli hissedeceklerdi.

Genel sekreterlik ise tam aksi görüşteydi: "Genel Sekreterlik, bu maddenin Dahiliye Vekâleti tarafından dermeyan edilen

mahzurları tevliid edeceğine kani değildi.” “Valilerle yapılacak muhabereilerin mevzuu, parti işlerine münhasır kalacağından, vekâletlerin verecekleri direktiflerin bunlarla taarruz etmeleri ve binaenaleyh idare makamlarının mütenakız tebliğler karşısında kalmaları veya Genel Sekreterlik ile vekâlet makamlarının ihtilafa sürüklenmeleri bahis mevzuu olamaz”dı. “Her birinin faaliyet sahası biri diğerinden ayrı ve aykırı olan muhtelif vekâletlerin kendi işleri hakkında valilerle muhabere etmeleri, nasıl ki idare makamlarının mütenakız tebliğler karşısında kalmalarını intaç etmiyorsa, Genel Sekreterliğin parti işleriyle alâkalı hususat hakkında muhabere etmesi de, bir gûna mahzur tevliid edemez”di. “Kaldı ki, Genel Sekreterlik, senelerden beri valilerle muhabere ettiği halde, şimdiye kadar tevehhüm edilen mahzurların hiçbir görülmemiştir.” “Esasen bu madde, yeni bir hükmü ihtiva etmekte olmayıp, usul ve anane halinde tebellür etmiş bir vaziyeti ifade ve tesbit etmekte”ydi.

Anlaşılan genel sekreterlik geleneği hatırlatarak bakanlığın geri adım atmasını bekliyordu. Ortada değişen ya da değişecek hiçbir şey yoktu. Uygulama geleneksel olarak benzer şekilde devam edecekti. Ayrıca, genel sekreterlik, valilerle olan yazışmaların parti işleriyle ilgili olacağını da vurgulama gereğini hissetmişti; yani müdahale alanı hayli sınırlıydı ve memurların alanına müdahale edilmeyecekti.

Dahiliye Vekâleti, “parti hükümetinin kendi partisinin bütün halkımızın kalbinde en derin bir hürmet ve muhabbetle yer bulması için her fırsattan istifade etmesi, her vesile ile partiye mal olan sevgi ve saygıyı artırması ve bu esası bütün ef’al ve harekâtında rehber edinmesi en mühim vazifelerindendir” demekle birlikte, bakanlığın önerisinde hemen ardından da, “merkezden köylere kadar yapılan teşkilatı ile yine kendi bağrından doğan hükümet teşkilatının birbirini tamamlayan bir birlik olduğu esasını koyan partimizin bu iki teşekkül arasında her zaman takviyesine çalıştığı his birliği, ülkü birliği, müteakabil hürmet ve muhabbet esaslarında hükümete düşen vazifeleri bütün alakalı makamların canla başla yerine getirmeleri lazım ve zaruridir; bu vesile ile bu

maddeye her şeyden üstün tutulması lazım gelen hükümet otoritesinin zayıflamasını intaç edecek hareketlerden parti erkânının da içtinab etmesi [kaçınması] icab ettiğine dair bir fıkra ilavesi faydalı olur” deniliyordu.

Bakanlık, bir kez daha partinin olası müdahalelerini kesintiye uğratma çabasındaydı; “hükümet otoritesi” hiçbir şekil ve şartta tartışma konusu olmamalıydı. Bu arada parti, “hükümet otoritesi”nin tam olarak neresinde yer alıyordu sorusu, pek geri planda kalmaktaydı. Diğer yandan da, parti yöneticilerinin bu konuda göstermeleri gereken itina ve özen vurgulanıyordu. Parti, devlete/hükümete saygınlık kazandırmalıydı; onun otoritesini sarsabilecek hiçbir girişimde bulunmamalıydı! Bakanlık, partinin olası müdahalelerinin kolayca bu sonuca varabileceğinden kuşkulanyor olmalıydı.

Genel sekreterlik ise, bu öneri ve uyarıya karşı daha temkinli bir tutum alacaktır: “Ruh ve mefhum itibariyle hükümet otoritesinin mahfuziyetine pek büyük bir ehemmiyet atfettiği, ‘partiye karşı sevgi ve alaka uyandıracak telkinleri’ ile valilerin himmetine havale etmesiyle sabit olduğu gibi, [...] hükümler bu ciheti kâfi derecede tevsik etmekte”ydi. Ancak yine de metne ekleme yapılması kabul edilmişti. Buna göre; “Parti mensupları da, devlet ve hükümet otoritesinin her zaman üstün tutulması hususunda daimi bir dikkat ve itina gösterirler” hükmü maddeye ilave edilmişti. Genel sekreterlik de, formülasyonda yapılan değişikliklerle, bakanlığın görüşünü, yani endişe ve kuşkusunu paylaşıyor olmalıydı! Partili yöneticiler bu alanda ikaz ediliyorlardı. Parti, devlet/hükümet karşısında yöneticilerini uyarma ihtiyacını hissetmişti!

Bu aşamada da acaba genel sekreterliğin yer yer uzlaşmacı tutumuna karşılık verilmiş midir sorusuna yanıt bulmaya çalışalım: Dahiliye Vekâleti, 1941 yılının Ocak ayının son günü kaleme alınmış olan cevabi yazısında, genel sekreterliğin değerlendirmelerini gözden geçirmektedir. Buna göre, bakanlık, “tatbikatta müşahede edilen mahzurlara meydan vermeyecek mahiyette” bir projeden yanaydı. Bakanlık, uygulamadan örnekler verirken, çok daha eski tarihlere gönderme yapma ihtiyacını duymuştu:

İttihat ve Terakki zamanından başlayarak bugüne kadar cereyan eden hallerin göz önünde tutulması evvelki mütalaalarımızı doğurmuş idi. Dayandıkları partiyi hesaba katmayan ve ona kıymet vermeyen hükümetlerle hükümete müdahale ve tahakküm eden partilerin maruz kaldıkları akıbet ve bundan gerek idareye, gerek memlekete arız olan zaaf, bu mevzuda bizi en büyük hassasiyete sevk edecek ehemmiyet ve mahiyettedir. Bu mühim cihetleri göz önünde tutarak tekrar yaptığım mütalaa ve tetkiklerden sonra evvelki kanaatimi teyid eden mülahazaların tafsilen arzı münasip görülmüştür. Ancak bu mütalaaları arzdan evvel mevzuun vazihan tespitini lüzumlu görüyorum. Çünkü, bu nokta evvelce tespit edilmedikçe yazılacak mütalaa ve mukabil mütalaalar nihayet işi iğlaktan [karışıklıktan] başka bir netice vermez. Bu sebeple evvel emirde temas ve ihtilaf mevzularının tayini lazımdır.

Görüldüğü gibi, bakanlık da görüşlerinde ısrarlıydı; o kadar ki, tecrübelerin İttihat ve Terakki'ye kadar geri götürülmesi, partinin köklerinin nerede aranması gerektiği konusundaki sorulara açık bir yanıt oluşturacaktır. Siyasi tecrübeler İttihatçılıkla başlıyordu.

Bakanlık, metinde yer aldığı şekliyle, parti ile bürokrasi arasındaki temaslarda, “kanun ve nizamlarla verilmiş olan vazifelerin alakadarlar tarafından kendi mesuliyetleri altında serbestçe yapılacağı ve bunların temas ve ihtilaf mevzuu olmayacağı” anlamını çıkarmak gerektiğini belirtiyor ve böylece işin “basit”leşeceğini ileri sürüyordu. Bu takdirde “idare-i umumiye, idare-i hususiye, belediye ve köy idarelerine mevdu bilcümle vazifeler, temas ve ihtilaflar mevzuunun dışında kalır”dı. O zaman da “temas ve ihtilaf, ancak münhasıran parti işlerine inhisar etmek şıkkı” söz konusu olurdu. Ancak bu takdirde de “idare amirlerine bu işlerde iştirak, vazife ve salahiyetinin tanınmış olması lazım gelir”di. “Parti hükümetinin vekilleri, memurlarının partiye hizmetlerini men ve işkal etmeyi elbette hatıra getirmez”di. Bu takdirde “parti teşkilatı ile münasebetlerini tespit etmek mecburiyeti kendini gösterir”di.

Bakanlık, partinin müdahale sınırını ve imkânını dar bir alanda çizmek konusundaki görüşlerinde ısrarlı davranıyor ve herkesin haddini ve hududunu bilmesini istiyordu. Partinin had ve hudut

konusunda sınırları aşmasına izin verilmeyecekti! Böyle olduğu takdirde zaten ortada bir anlaşmazlık ya da uyuşmazlık kalmazdı. Diğer yandan, Genel Sekreterliğin önerisinde yer aldığı şekliyle, mülki idare amirlerinin parti işleriyle yakından ilgilenmeleri, ancak yine yasal mevzuatta yapılacak değişikliklerle mümkün olabilirdi. Hatırlanacağı gibi, devlet memurları kanunu, bu türden ilgileri yasaklıyordu. Bu yasağın aşılabilmesi de yine mevzuat değişimine bağlıydı. Talep edilenin gerçekleşmesi, bakanlığın görüşünce, yasal değişikliklere tabiydi. Oysa bu yönde bir girişimde hiç bulunulmamıştı; her şey uygulamada başlıyor ve orada da bitiyordu! Temasların sınırlarının keskin çizgilerle belirlenmesi, bürokrasi açısından olmazsa olmaz koşuldu. Kısaca, partinin devlete müdahalesi tamamen ya da büyük ölçüde önlenmeye çalışılırken; buna karşılık mülki idare amirlerinin parti karşısındaki konumlarının daha ağırlıklı hale gelmesi isteniyordu. Ne var ki, onların da partiye müdahalesi için mevzuatın öncelikle değişmesi gerekiyordu; aksi halde memurlar, suç işlemiş konuma düşebilirlerdi. Ama bakanlık mülki idare amirlerinin yasal koşullar sağlandığı takdirde partiye müdahalesinden yana gibiydi.

Bakanlık, metindeki bazı hükümlerin karışıklık yaratacağı kanısındaydı. Bazı temas konuları hükümetin yetkisindeydi. Bakanlık, merkezde genel sekreter ile bakanların hükümetin yetkisine giren konularda dahi temasına karşı değildi. Nihayet “nokta-i nazar ve içtihat farkları” olursa, sorumlu olanların “içtihatlarına hürmet edilmesi” gerekirdi. Aksi takdirde, başbakan ya da Genel Başkanlık Divanı konuyu çözerdi. Bakanlığın son sözü söylemeye yetkili makam konusunda gösterdiği ısrar derhal fark edilmektedir. Bu makam ya bürokrasi idi ya da partinin en yüksek organı. Ama kesinlikle genel sekreterlik değildi. Hele sorumlu makamların görüşlerine saygı gösterilmesi gerektiğine yapılan vurgu, amacı açık bir şekilde gösteriyordu zaten. Parti, devlet karşısında saygıda kusur göstermemeliydi.

Fakat bakanlık, iller, kazalar ve nahiyeler için böyle bir teması asla “düşünemez”di. Bu nedenle de temas konularını gösteren bü-

tün hükümler metinden çıkarılmalıydı. Dahiliye Vekâleti, partinin taşradaki olası müdahalelerine ısrarla karşı çıkıyordu.

Bakanlık, bir başka konudaki itirazında da ısrarlıydı: Uyuşmazlık halinde valinin anlaşmazlık çıkan konuda uygulamaya geçilmeden önce konudan genel sekreteri haberdar etmesi ve durumu ilgili bakanlığa yazması noktasında da bakanlık itirazlarını koruyordu: “Hükümete taalluk eden ve memurların resmi vazifeleri arasına giren işler dahi yalnız temas değil, hatta ihtilaf mevzuu dahi olabilecek ve işler ihtilafın haline kadar talik olunacaktı.” Bakanlık, bu türden bir gelişmenin sakıncaları konusunda genel sekreterliğin bir kez daha dikkatini çekmeyi gerekli görmüştü.

Bakanlık, özellikle temas şeklinde dile getirilen, ancak “müdahale” olarak algılanabilecek her türlü gelişmeden kaçınılması gerektiğini belirtiyordu: “Hükümete ait olan vazifelerin hepsi ve bunların yanında hususi idarelerle belediye ve köy idarelerine ait olanlar dahi kanun ve nizamnamelerin çerçevesine girmiş, vazife ve mesuliyet sahipleri de tayin edilmiştir. Bunlarda mesuliyet sahibi olmayanların temas ve müdahalesini kabule ne bizim idare prensiplerimiz, ne mazideki tecrübelerimiz müsait değildir.” Bakanlık, bu noktada şu açıklamada bulunmak ihtiyacını da hissetmişti: “Müdahale kelimesini kullandığımın sebebi, bir anlaşmazlık ve ihtilaf halinin kabul ve hatta anlaşmazlık halinde işlerin tehiri tecviz edilmekte olmasından dolayıdır.”

Bakanlığın yazısında konu daha da açıklık kazanıyordu:

Kanun ve nizamnamelerde tasrih edilmeyip içtihadı terk edilmiş olan işlere gelince: Takdir ve içtihat mesul olanlara tanınmış bir hak olduğu kadar da onlara tahmil edilmiş bir vazifedir. Buna kanun dışı denemez. Bu da kanunun icabıdır. İchtihat ve takdire mesul olmayan bir zatı teşrik ve onunla vazife mevzuu üzerinde ihtilafı ve bu takdirde işin tehiri lüzumunu kabul etmek de, idare esaslarımızla kabil-i telif olmadığı gibi, iki başlı bir idare doğurmak ve [...] maziye ait müessif hadiselerin mümâsillerine meydan vermek tehlikesini de davet edebilir.

Umumi idarede teması, tenvir, ikaz, ihbar, istihbar ve hasbihal hududu içinde tahdit etmeyi, hem mesuliyetlere hürmet, hem de hükümet otoritesi-

ni muhafaza ve sıyanet noktasından zaruri görürüm. Bahusus içinde bulunduğumuz vaziyet, bu zarureti teşdit eder mahiyettedir. Dünya buhranının bize kadar gelen tesirati karşısında memleketin iyi bir surette idaresi, mesul hükümet memurlarının otoritesinin mahfuziyetine ihtiyaç gösterdiği gibi, önümüzdeki zamanlarda buhranın teşeddüdü ve bize de sirayeti ihtimalleri karşısında, bu otoritenin daima takviyesi elzendir. Onu parti teşkilatı ile münakaşa ve ihtilaflar yüzünden az çok zaafa uğratmak muvafık olmaz.

Hususi idarelerle belediyelere gelince: Gerek umumi meclis azaları ve gerek belediye reis ve azaları, parti mensupları içinden ve partililer tarafından seçilmiş olan zatlardan ibaret olduğuna göre, bunların parti nizamnamesine riayet ve parti programını tatbik hususunda diğer arkadaşlarından geri olmayacaklarını kabul etmek lazımdır. Buna rağmen, parti reisleri tarafından bunların vazifelerine müdahale -projede anlaşmazlık halinin kabulü bu kelimeyi kullanmaya saik oluyor- edilmesi, onlar tarafından da bittabi hoş görülmez ve bu hal izzetinesislerini rencide ederek, zamanla liyakatli arkadaşların bu vazifelere rağbet etmemelerini de intaç edebilir. Bu arada, parti reislerinin yerli olmak itibariyle muhtelif şahıslar ve işlerle alakalıların yapabileceği tesirleri de hesaba katmak yerinde olur.

Bakanlık, neredeyse akla gelebilecek tüm gerekçelerle memurlara yönelebilecek müdahaleleri en başından engelleme misyonunu yerine getiriyordu. Parti talimatnamesinin doğurabileceği tüm olumsuz olasılıklar arka arkaya sıralanmıştı. Partiyi, devletten uzak tutmak gerekiyordu. Mümkünse kendisinin dışındaki her şeyden uzak tutmak daha uygun olurdu.

Bakanlık, genel sekreterliğin illerle olan yazışmalarını ise kabulleniyordu. Ancak, genel sekretere verilen "lüzum göreceği mevzular hakkında parti hükümetinin valileri ile her zaman muhabere eder" şeklindeki hükmün doğru olamayacağını belirtiyordu. Buna benzer bütün hükümler, bakanlığın endişelerini haklı çıkarıyordu. Bu nedenle de, endişe sadece "tevehhüm"den [vehimden] ibaret değildi. "Eğer tatbikat ve teamül, muhaberatın münhasıran partiye taalluk eden işlere inhisarı şeklinde cereyan

ediyorsa, maddenin de o suretle yazılması, tatbikatta yanlışlıklar vukuunu bertaraf eder” di.

Dahiliye Vekâleti, parti-devlet ilişkisinde konumunu son derece açık bir şekilde belirlemişti. Kendi alanına girilmesine ve müdahale edilmesine kesinlikle taraftar değildi. Sınırlarını koruma güdüsü hayli gelişkin sayılırdı. Anlaşılan bu önemli tartışmada ve görüş ayrılığında genel sekreterliğin geri adım atması bekleniyordu.

Şimdi gelelim genel sekreterliğin bu ısrarlı tutum karşısında alacağı konuma: Genel sekreterlik de, bu görüşler üzerine, 5 Şubat 1941 tarihinde, yeni bir yanıt yazısı hazırlamak zorunda kalmıştı. Buna göre,

yüksek makamınızın hükümet işlerine “müdahale” ve hükümet memurlarına “tahakküm” gibi, talimatnamenin ruh ve metninde mevcut olmayan mülahazalara sevk eden mukaddematın bizim bugünkü siyasi bünyemizle alakası yoktur. İttihat ve Terakki zamanında parti ve hükümet arasında şimdiki gibi ayniyet ve samimiyet olmadığı gibi, devlet mevzuatında da partinin günün birinde ekalliyete düşmesinin önüne geçecek esbabı mania dahi mevcut değildi ve bu yüzdendir ki, partiye bağlılığı samimî olmayan memurların veya pek mutaassıp murahhası mesullerin yekdiğerine aykırı istikametlere müteveccih hareketlerde bulunarak, izah buyurduğunuz veçhile birçok ıstıraplara sebebiyet verdikleri malumdur.

Burada CHP’nin hiçbir zaman azınlığa düşmeyeceği ve bunun devlet mevzuatıyla sabit olduğuna ilişkin saptama gözden kaçırılmamalıdır.

Ancak genel sekreterlik, CHP’nin ilkelerinin artık anayasal ilkeler olduğunu hatırlatıyor ve bu yöndeki mahzurların ortadan kalkmış olduğuna dikkat çekiyordu. Tereddüde gerek yoktu:

Talimatname projesi, parti teşkilatı ile hükümet memurları arasında şimdiye kadar hiçbir kaideye bağlı olmaksızın, öteden beri sürüp gelen münasebetleri inzibat altına almayı istihdaf ederek ve partinin kanunları hükmünde bulunan program ve nizamnamenin hükümleriyle öteden beri mer’i olan usul ve teamüllere uyularak tanzim edilmiştir. Bu projede derpiş edilen esasların parti teşkilatı ile hükümet memurları arasındaki

münasebetleri tanzim edecek kaideleri ihtiva ettiğine ve her iki tarafın münasebetlerini işkal şöyle dursun, bilakis teshil ettiğine ve şimdiye kadar meşhut olan mahzurları mümkün olduğu kadar önleyecek mahiyette bulunduğuna kaniyiz.

Genel sekreterlik, yazısının devamında bakanlığın diğer itirazlarına da yanıt vermeye çalışıyordu: “Temas ve münasebetlerde tecavüz edilmemesi vacip olan hududu sarahaten belirtmek maksadı”nın korunduğu belirtilen yazıda; “ancak kanun ve nizam çerçevesine dahil olarak projeye konmuş mevzulara girebilen binlerce işten herhangi birinin devlet mevzuatı ile taarruz edip etmediği anlaşılabilirliği” belirtilerek, bakanlığın bir başka itirazına daha kesin bir dille karşı konuluyordu. Yazıda, “inkılap eserlerini kat’i mahfuziyeti üzerinde parti ve hükümetin aynı derece-i hassasiyetle müteharrik olmaları tabii olduğuna göre, parti teşkilatının bu kabil vaziyetlere hükümetle daha sıkı temas ve münasebetlerde bulunmasında ne gibi mahzurlar bulunabileceğini tasavvur edemiyoruz” deniliyordu.

Genel sekreterlik, parti tüzüğünün ilgili maddelerine ve İsmet İnönü’nün son parti olağanüstü kurultayında yaptığı konuşmaya da atıfta bulunmak suretiyle bakanlığın itirazlarına karşı çıkıyordu:

İcra makamları bu hükümleri ifa etmekle mükellef oldukları kadar, parti teşkilatı da derece derece bu işleri takip etmeye mecburdurlar. Yüksek şahsiyetiniz partili bir vekil olmanız itibariyle nizamnamenin bu hükümlerinin işlemesine yardım etmek mevkiinde olduğunuzu kaniyim. Son büyük kurultayda nizamname ve program yeni baştan müzakere edilirken, vekâlet makamında bulunduğunuzdan, bu hükümlerin nizamnameden tay ve ihraç edilmeleri için teşebbüste bulunarak, tasavvur buyurulan mahzurların önlenmesine belki imkân bulunabileceğini hatırlatırsam, bunun yüksek varlığınıza karşı beslediğim samimi hürmet ve muhabbet duygularına atfedilmesini rica ederim.

Bakanlığın hükümet otoritesinin ve idarenin zaafa düşürülebileceğine ilişkin düşünce ve endişelerine karşı da genel sekreterlik şu itirazlarda bulunuyordu:

Hakikat şudur ki, beşeri zaafıtan hali olmaması tabii olan bir parti reisinin veya bir idare amirinin yanlış bir telakki ve hatalı bir muhakeme yüzünden ihtilafa düşmeleri pekâlâ mümkündür. Böyle bir ihtilafın şahıslardan teşekkül ve müesseselere intikal etmesine meydan vermeden, muayyen çevrelere tevessül ederek halledilmesi, bilhassa yüksek makamınızca memnuniyetle telakki edilmek icab eder zannındayım.

Geçenlerde Bursa'nın Yenişehir kazası belediye reisi hakkındaki fikir ve nazar ihtilafında parti teşkilatının haklı olduğu yüksek makamınızca yaptırılan tahkikat neticesinde anlaşılmiş idi ki, bu da bu faslın abes yere konmadığını ispata kâfidir. Eğer bu hadise parti kanalları ile yüksek makamınıza aksettirilerek tahkikat icrasına imkân verilmeseydi, bir vatandaş, iki idare amirinin haksız telakkilerine kurban olup gidecekti. Burada tekrarına lüzum gördüğüm hadisenin müteaddit misallerini zikretmek mümkündür.

Bakanlığın, uyuşmazlık hallerinde valilerin acil işlerde gecikme yaşayabilecekleri yönündeki uyarıları karşısında, genel sekreterlik, metnin bu şekilde yorumlanmasına gerek olmadığını, bu hükmün valilerin elini kolunu bağlamadığını belirtmek ihtiyacını duymuş ve metinde gereken değişikliğin yapılabileceğini açıklamıştı.

Diğer yandan, bakanlığın "takdir ve içtihat" konusundaki uyarısına karşı genel sekreterlik şu açıklamayı yapmıştı:

Ancak bu hak ve vazifeye sahip olan zatın hissiyatına mağlup olması ve her türlü nefsanîyetlerden beri olması lazımdır. Kanun ve nizamda yeri olmayan bir muamelede haksızlık veya aykırılığın mahza mesuliyet mevkiinde bulunan zatın eseri takdir ve içtihadıdır diye haliyle sürüp gitmesine cevaz verilemez. Bu mahiyette bulunan bir muamelenin tashihi için parti teşkilatının arzı hizmet eylemesi, idare makamını ve binaenaleyh devletin şeref ve haysiyetine esas olan adalet mefhumunun tecellisini temin eder. Zatı âlileri talimatname projesinin idare makamlarını iz'ac veya vazifelerini işkal maksadı ile değil, bilakis bu makamlara azami derecede hizmet etmek ve hükümetin muvaffakiyetini kendi muvaffakiyeti olarak telakki eden bir zihniyeti tezahür ettirmek arzusu ile vücuda getirildiğini kabul buyurdıkları dakikada itiraz buyurulan hususattan eser kalmayacağı tabiidir.

Diğer yandan da, bakanlığın itirazlarına karşı, genel sekreterin parti tüzüğünden gelen yetkilerine atıfta bulunulmak suretiyle, genel sekreterin valilerle yazışmasına gerekçe bulunmak isteniyordu; ancak tüzükte belirtilen yetkilerin bunu kapsamadığı açıktı!

Çok Kısa Bir Değerlendirme

Bütün bunlar, aslında genel sekreterliğin partinin müdahale yetkisini artırma gayretini ve bu gayretler karşısında bürokrasinin direncini bize açıkça göstermektedir. Genel sekreterliğin son cevabi yazısı da, bakanlığın bütün argümanlarına karşı, devletle partiyi eşit sorumlulukta göstermeye çalışan bir zihniyete bağlanabilir. Devlet, partiyi yanlış anlamamalıydı; parti, son tahlilde devleti güçlendirmek amacıyla bu girişimlerde bulunuyordu. Ancak bürokrasinin de partinin bu ileri adımı karşısında güvensizliğini göstermesi anlayışla karşılanabilir; nihayet bu ilişki (daha doğrusu ilişkisizlik) ta İttihatçılar zamanından beri sürüyordu ve otuz yılı aşkın bir süre içinde çözüme kavuşturulamamıştı!

Bu tarihte de üzerinde anlaşılan bir metnin resmi olarak kabul gördüğünü söyleyebilecek durumda değiliz; bu konuda hiçbir emare bulunmamaktadır. Anlaşılan parti-devlet ilişkisi/ilişkisizliği meselesi, öyle kolay kolay çözüme kavuşturulabilecek bir konu değildi. Devlet, kendisine rakip olabilecek bir örgüt istemiyordu. Parti, onun rakibi değil, olsa olsa kulu olabilirdi! Çok kez yazılagelenin aksine, CHP devleti kurmamıştı; aksine devlet CHP'nin kurucusuydu ve her defasında, her karşılaşmada bu gerçeği ona bir kez daha hatırlatıyordu.

NOTLAR

- 1 Cemil Koçak, "CHP-Devlet Kaynaşması Üzerine Belgeler (1936)," *Geçmişiniz İtinayla Temizlenir* (İletişim Yayınları: İstanbul, 2009) s. 109-128.
- 2 *Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA) Cumhuriyet Halk Partisi Kataloğu (CHP K)*, [Katalog No: 490 01/59 229 5].
- 3 1931 tarihli CHP tüzüğü'nün 128. maddesi: "Fırka mensubu olanların ehliyet ve liyakatlerine göre yapabilecekleri hizmetlere, o hizmetlerin kaideleri dairesinde ve müsavi vaziyetlerde tercih edilerek yerleştirilmeleri için fırka teşkilatı ve azaları hususi bir alaka gösterirler." *CHP Nizamnâmesi ve Programı (1931)* (Ankara: TBMM Matbaası, 1931).
- 4 Cemil Koçak, *İktidar ve Serbest Cumhuriyet Fırkası* (İstanbul: İletişim Yayınları, 2006) s. 224-581.
- 5 1931 tarihli CHP tüzüğü'nün 19. maddesi: "Umumi Reis ile vekili ve Umumi İdare Heyeti azası arasından Umumi Reis'in seçeceği fırka Kâtibi Umumisi, Umumi Reislik Divanı'nı vücuda getirirler." *CHP Nizamnâmesi ve Programı (1931)* (Ankara: TBMM Matbaası, 1931).
- 6 *BCA CHP K*, [Katalog No: 490 01/59 229 5].
- 7 *CHP Nizamnâmesi ve Programı (1931)* (Ankara: TBMM Matbaası, 1931).
- 8 (ve) sözcüğü sonradan elle eklenmiştir.
- 9 Bkz. Cemil Koçak, *Türkiye'de Millî Şef Dönemi (1938-1945)*, Cilt 2, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2010) s. 15-18. Bu arada, 1936 yılındaki parti-devlet bütünleşmesiyle ilgili ayrıntılar için bu kaynağa müracaat edilmelidir. Bu kitapta 1939 kurultayındaki tartışmaları da ayrıntılarıyla yazmışım.
- 10 *Cumhuriyet* (26.1.1939) ve *Ulus* (27.1.1939).
- 11 Bu konuda ayrıntılı ve geniş bilgi için bkz. Cemil Koçak, *Türkiye'de Millî Şef Dönemi (1938-1945)*, s. 18 ve s. 60-65. Burada konuya ilişkin vereceğim bilgiler de yine bu kitabımdan alınmıştır.
- 12 Elimizde bulunan bir başka eksik taslak metinde ise, "korku" yerine "koku" şeklinde yazılmıştır. Bu, yalnızca bir yazım hatası mıydı; yoksa sözcükler arasında bir arayış mıydı, karar vermek kolay değildir. Yine de benzer bir zihniyeti paylaşan sözcüklerden söz ettiğimizi sanıyorum. Bu metnin de yine 1939 yılında ya da sonrasında kaleme alınmış olduğu metinde geçen tüzük atıflarından kolayca anlaşılmaktadır.
- 13 *BCA CHP K*, [Katalog No: 490 01/203 806 1].
- 14 Gerçekten de tarihi belirsiz bir CHP belgesinde, "CHP Yerli Meclislerde Gruplar Yönetmeliği" adını taşıyan bir metin bulunmaktadır. Metne el yazısı ile "Genel İdare Kurulu'nda kabul edilen" şeklinde bir de not düşülmüştür. Buna göre, "yerli meclislerde partili üyelere mürekkep bir parti grubu vardı." "Bu gruplar, mensup oldukları meclislerin adını taşırlar" di. (CHP il veya ilçesi belediye meclisi grubu gibi...) "Meclislerin yıllık ilk toplantılarında grup üyeleri, ilçelerde parti ilçe idare kurulu, illerde parti il idare kurulu başkanının daveti üzerine, tayin edeceği günde ve yerde en yaşlı üyenin başkanlığında toplanarak, o içtima yılı için bir grup başkanı seçerler" di. "Grupta görüşme yeter sayısı tam üye sayısının yarısından fazlası" idi. "Kararlar mevcudun çoğunluğu ile verilir" di. "Grup müzakereleri gizli" idi. Ancak "grup idare umumi heyeti, toplantıda belli ve bilirkişilerin bulunmasına veya toplantının açık olmasına karar verebilir" di. "Grup toplantılarında gruba ait meselelere grup başkanının, grup idare heyetinin, o meclisin bulunduğu yerdeki en büyük parti teşekkülü idare heyetinin, meclisin partili başkanının veya grup üyelerinin teklif ettikleri konular görüşülür ve kararlaştırılır" di.

“Grup toplantılarında üyeler görüşme konuları üzerindeki anlayış ve oylarında tamamen serbestti”ler; “fikirlerini kayıtsız şartsız söylerler”di. “Genel konuşma ve tartışma sonunda yapılacak ve verilen cevaplar tatmin edici olduğu hakkında salt çoklukla verilecek karar, güvenlik oyu sayılır”dı. “Aksi halde, grup başkan ve idare heyeti lazım gelen kanuni teşebbüse geçerler”di. “Gruptaki görüşmelerde azlıkta kalanlar, çokluk kararına uymak zorunda” idiler. “Grup üyeleri, grup kararına karşı resmi mecliste muhalefet edemeyecekleri gibi, çekinme oyu veremezler ve hazır oldukları halde oya katılmaktan kaçınamazlar”dı. “Grup üyeleri, mensup oldukları meclisin resmi toplantılarında partinin program ve esaslarını, parti grubu kararlarını gütmek ve desteklemek, meclislerinin başkanlığına, başkanlık divanına, komisyon üyeliklerine partililerin seçilmelerini sağlamakla ödevli” idiler. “Adaylar grupça kararlaştırılmışsa grup üyeleri o kararlara uyarlar”dı. “Grupça yapılacak seçimler gizli oyla olur”du. “Grupça karara bağlanmamış meselelerin resmi meclis toplantısında görüşülmesi sırasında grup üyeleri oy ve görüşlerinde serbestti”ler. “Grup adına grup başkanı ile grup idare kurulunca vazifelendirilmiş olanlardan başkası konuşamaz”dı. “Grup üyeleri, partinin esaslarına ve parti grup kararlarına karşı demeçler ve yayınlar yapamazlar ve bu yoldaki demeç ve yayınları teşvik edemezler”di. Disipline uymayan üyeler için parti tüzüğüne ilgili maddelerine göre işlem yapılması öngörülmüştü. Ayrıca, meclis üyelerince seçilen grup idare kurulları da vardı. “İdare kurulu, üyelerinin yarısından fazlasıyla görüşmeye başlar ve salt çoklukla karar verir”di. “Kongre kararları ve dilekleri hakkında alınan neticeleri ve partiyi yakından ilgilendiren grup kararlarını mahalli parti başkanlığına da bildirir”di. *BCA CHP K*, [Katalog No: 490 01/203 806 1].